НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСТИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет (ННІ) гуманітарно-педагогічний

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

Соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

_____ Григоренко Т.В.
(підпис) (ПІБ)
"___" _____2026 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ БАКАЛАВРА)

на тему «Профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб»

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Гарант освітньої програми
доктор педагогічних наук, професор _____ Осадченко І. І.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи
(Керівник дипломного проєкту бакалавра)
д. пед. н., професор _____ **Осадченко І. І.**
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Виконала _____ Майхровська Ганна
(підпис) (ПІБ студента)

КИЇВ – 2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСТИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет (ННІ) гуманітарно-педагогічний

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри соціальної роботи та реабілітації
доктор філософії, доцент
_____ Григоренко Т.В.
«_____» _____ 2026 р.

З А В Д А Н Н Я
на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту (на виконання дипломного проєкту бакалавра студенту)

Майхровська Ганна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи (дипломного проекту бакалавра) _____
«Профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб»

затверджена наказом ректора НУБіП України від " " 2020 р. №_____ Термін подання завершеної роботи (проекту) на кафедру «1» травня 2026 р.
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи (дипломного проекту бакалавра): наукові статті, монографії, дисертації, підручники, авторитетні публікації з теми; результати власного дослідження (анкетування) .

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Проаналізувати сутність, причини та наслідки соціального сирітства як складного соціального явища в сучасному суспільстві.
2. Визначити роль центрів соціальних служб у системі профілактики соціального сирітства та схарактеризовано основні напрями їх діяльності.
3. Обґрунтувати значення зміст та технології соціального супроводу сімей як основного інструменту запобігання соціальному сирітству у центрах соціальних служб.
4. Проаналізувати та оцінити програму діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» у сфері профілактики соціального сирітства.
5. Розробити методичні рекомендації щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді.

Перелік графічних документів (за потреби) _____

Дата видачі завдання "1" вересня 2025 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи (Керівник дипломного проєкту бакалавра) _____ Осадченко І. І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____ Майхровська Ганна
(підпис) (прізвище та ініціали студента)

ЗМІСТ

ВСТУП……. 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА……..... 8
1.1. Сутність, причини та наслідки соціального сирітства в сучасному суспільстві……. 8
1.2. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей та підтримки сім'ї в Україні…… 12
1.3. Роль центрів соціальних служб у системі соціального захисту населення……... 17
Висновки до першого розділу……. 22
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА ……. 24
2.1. Первинна, вторинна та третинна профілактика: специфіка роботи з різними категоріями сімей…….. 24
2.2. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, як основний інструмент запобігання вилученню дитини….. 32
2.3. Міжвідомча взаємодія центрів соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров'я та поліцією…… 35
Висновки до другого розділу……. 39
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ……... 41
3.1. Характеристика програми діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» щодо профілактики соціального сирітства……... 41
3.2. Оцінка ефективності впроваджених соціальних програм профілактики соціального сирітства …… 45
3.3. Методичні рекомендації щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді …… 50
Висновки до третього розділу……..... 55
ВИСНОВКИ……. 58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 61
ДОДАТКИ……..... 68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальне сирітство є складним соціальним явищем, за якого дитина залишається без належної батьківської опіки, незважаючи на наявність живих батьків. В умовах сучасних викликів, зокрема наслідків воєнних дій в Україні, проблема соціального сирітства набуває особливої актуальності та потребує комплексного підходу до її вирішення. Важливим є вдосконалення форм і методів профілактики соціального сирітства відповідно до сучасних потреб суспільства та реформування системи соціального захисту населення. У зв'язку з цим дослідження діяльності центрів соціальних служб у сфері профілактики соціального сирітства має важливе теоретичне й практичне значення.

Проблема соціального сирітства в Україні має комплексний характер і є наслідком впливу соціально-економічних, психологічних, педагогічних та кризових чинників. За даними Міністерства соціальної політики України та Державної служби статистики України, значна частина дітей, які перебувають під опікою держави, мають живих батьків, що підтверджує актуальність саме соціального, а не біологічного сирітства.

Питання організації соціальної роботи та діяльності центрів соціальних служб висвітлено у працях Н. Бутенко, О. Борисової, М. Скошко, Є. Пліско. Вагомий внесок у дослідження проблеми соціального сирітства та шляхів його профілактики зробили І. Бичук, Г. Рідкодубська, І. Карпич, Л. Кальченко, Т. Алєксєєнко та інші науковці. Дослідники наголошують на важливості раннього виявлення сімейного неблагополуччя та попередження вилучення дитини із сім'ї.

Суттєву увагу в науковій літературі приділено нормативно-правовому забезпеченню захисту прав дітей та підтримки сім'ї. Теоретичні й практичні аспекти правового регулювання соціального захисту дітей розкрито у працях В. Ісаченка, О. Корнієнко, О. Мороз, І. Бесаги та інших дослідників. Вони наголошують, що сучасна система захисту прав дітей ґрунтується на міжнародних та національних нормативно-правових актах.

Актуальними є також дослідження, присвячені впливу сучасних соціальних викликів на систему соціального захисту населення. Проблеми адаптації соціальної політики до умов воєнного стану та демографічних змін висвітлено у працях Г. Буги, В. Буги, С. Урби, М. Житара та інших авторів. Практичні аспекти підтримки вразливих сімей та розвитку сімейних форм виховання відображені у звітах громадських і благодійних організацій, зокрема «Право на захист», Caritas Ukraine, «Україна без сиріт».

Попри значний обсяг наукових досліджень, проблема профілактики соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб залишається актуальною, особливо в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення населення та реформування системи соціального захисту в Україні. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування сучасних підходів до профілактики соціального сирітства та вдосконалення діяльності центрів соціальних служб у сфері захисту прав дитини. Саме тому обрана **тема дослідження:** «Профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та проаналізувати ефективні програми діяльності центрів соціальних служб щодо профілактики соціального сирітства, а також у розробити рекомендації щодо вдосконалення методів профілактичної роботи в громаді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність, причини та наслідки соціального сирітства як складного соціального явища в сучасному суспільстві.

2. Визначити роль центрів соціальних служб у системі профілактики соціального сирітства та схарактеризовано основні напрями їх діяльності.

3. Обґрунтувати значення зміст та технології соціального супроводу сімей як основного інструменту запобігання соціальному сирітству у центрах соціальних служб.

4. Проаналізувати та оцінити програму діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» у сфері профілактики соціального сирітства.

5. Розробити методичні рекомендації щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді.

Об'єкт дослідження: профілактика соціального сирітства у системі соціального захисту населення.

Предмет дослідження: програма діяльності центрів соціальних служб із профілактики соціального сирітства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема:

- **теоретичні**: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація та порівняння наукової літератури, нормативно-правових документів і статистичних матеріалів – для визначення сутності соціального сирітства, причин його виникнення та особливостей профілактики;

- структурно-функціональний метод – для дослідження діяльності центрів соціальних служб у системі соціального захисту населення;

- метод аналізу документів – для вивчення нормативно-правової бази, що регулює захист прав дітей та підтримку сім'ї в Україні;

- емпіричні методи: спостереження, аналіз практичного досвіду діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра», узагальнення результатів соціальної роботи – для оцінки ефективності соціальних програм і послуг;

- метод прогнозування та моделювання – для розробки рекомендацій щодо вдосконалення профілактики соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб та запропонувати програму покращення профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству.

Теоретичне значення: полягає у поглибленні наукових уявлень про сутність соціального сирітства, його причини, наслідки та особливості профілактики у діяльності центрів соціальних служб. У роботі систематизовано сучасні підходи до профілактики соціального сирітства, уточнено роль соціального супроводу та міжвідомчої взаємодії у процесі підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Практичне значення: полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності центрів соціальних служб, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів соціальної роботи для вдосконалення системи профілактики соціального сирітства. Розроблені методичні рекомендації щодо вдосконалення профілактики соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб та запропонована програма покращення профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству можуть бути використані у процесі організації соціального супроводу сімей, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, удосконалення профілактичних заходів у громаді, а також у підготовці фахівців соціальної сфери.

Апробація результатів дослідження. Виступ на секційному засіданні на тему: *********

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

1.1. Сутність, причини та наслідки соціального сирітства в сучасному суспільстві

Соціальне сирітство в сучасному суспільстві є складним соціальним явищем, за якого дитина фактично позбавлена належного батьківського піклування при живих батьках. У наукових дослідженнях воно трактовано як наслідок порушення сімейних функцій, коли батьки не забезпечують повноцінного фізичного, психологічного та соціального розвитку дитини [8, с. 55]. Водночас соціальне сирітство охоплює не лише випадки вилучення дітей із сім'ї, а й ситуації прихованого неблагополуччя, коли дитина проживає з батьками, але перебуває в умовах емоційного відчуження, нехтування її потребами або жорстокого поводження [51].

У сучасній системі соціальної роботи соціальне сирітство розглядається як наслідок комплексної дії соціально-економічних, психологічних, педагогічних та правових чинників [20, с. 27]. Основою цього явища вважається сімейна криза, що проявляється у втраті виховного потенціалу родини, порушенні батьківсько-дитячих взаємин та соціальній дезадаптації сім'ї [3; 4]. Таким чином, проблема соціального сирітства виходить за межі суто сімейної проблематики та стає напрямом соціальної політики держави й діяльності центрів соціальних служб.

Однією з головних причин соціального сирітства вважається погіршення соціально-економічного становища сімей. Безробіття, низький рівень доходів, житлові труднощі та трудова міграція батьків негативно впливають на здатність сім'ї забезпечувати належні умови для виховання дітей [3]. Водночас матеріальна нестабільність часто супроводжується емоційним виснаженням батьків, конфліктністю у сім'ї та зниженням відповідальності за виконання батьківських обов'язків [20, с. 28]. У кризових соціальних умовах, коли сім'ї потребують комплексної соціальної підтримки та супроводу ця проблема проявляється особливо гостро.

Алкогольна та наркотична залежність батьків, домашнє насильство, асоціальний спосіб життя, жорстоке поводження з дітьми призводять до руйнування сімейних зв'язків і створення небезпечного середовища для розвитку дитини [51]. Діти з таких сімей часто переживають психологічні травми, відчуття покинутості, страху та соціальної ізоляції ще до втручання соціальних служб [3]. Таким чином, суттєвим чинником поширення соціального сирітства є різні форми сімейного неблагополуччя.

Також як причину соціального сирітства описано недостатній рівень батьківської компетентності. Відсутність знань щодо виховання дітей, невміння будувати позитивні взаємини в сім'ї, емоційна незрілість батьків та нездатність вирішувати конфлікти конструктивним шляхом негативно впливають на сімейне середовище [20]. У сучасній соціальній роботі це визначає необхідність розвитку програм відповідального батьківства, сімейного консультування та соціально-педагогічної підтримки родин [4].

Несвоєчасне соціальне втручання може спричиняти ускладнення кризових обставин у сім'ї та підвищувати ризик вилучення дитини з родинного середовища [45, с. 237]. Нерівномірний розвиток соціальної інфраструктури, нестача фахівців соціальної роботи, слабка міжвідомча взаємодія та несвоєчасне виявлення сімей у складних життєвих обставинах ускладнюють процес профілактики сімейного неблагополуччя [8]. Тобто, недостатня ефективність системи соціального захисту та соціальних послуг у громадах сприяє поширенню соціального сирітства.

Також серед сучасних причин соціального сирітства особливе місце належить наслідкам воєнних дій та вимушеного переміщення населення. Втрата житла, соціальних зв'язків, роботи, тривале перебування у стресових умовах та психологічна травматизація батьків негативно впливають на виконання сім'єю виховної функції [31]. У таких умовах підвищується ризик сімейного неблагополуччя, емоційного відчуження між батьками та дітьми, а також потреба у кризовому соціальному втручанні.

Тривале перебування дитини в умовах сімейного неблагополуччя негативно впливає на її психічне здоров'я, самооцінку та здатність будувати стабільні

соціальні зв’язки у майбутньому [51]. Це провокує у дітей порушення емоційного розвитку, формування почуття самотності, недовіри до оточення та труднощі соціалізації [3]. Таким чином, наслідки соціального сирітства мають комплексний характер і впливають не лише на дитину, а і на суспільство загалом.

Соціальне сирітство також підвищує ризики девіантної поведінки дітей та молоді. Відсутність позитивного сімейного прикладу, належного контролю та емоційної підтримки може сприяти формуванню агресивної поведінки, правопорушень, залежностей і соціальної дезадаптації [3]. Це створює небезпеку відтворення моделі сімейного неблагополуччя у наступних поколіннях та ускладнює процес інтеграції молодої людини в суспільство. З педагогічної точки зору для дітей, які перебувають у ситуації соціального сирітства, характерними є зниження навчальної мотивації, труднощі у засвоєнні навчального матеріалу, недостатній рівень розвитку уваги, пам’яті та мислення [3]. Крім того, у таких дітей часто недостатньо сформовані життєві орієнтири, навички самостійного життя та відповідальної соціальної поведінки.

Для суспільства соціальне сирітство становить серйозну соціальну проблему, оскільки зумовлює зростання навантаження на систему соціального захисту, освіти, охорони здоров’я та правоохоронні органи [8]. Значні ресурси спрямовуються на подолання наслідків дитячої дезадаптації, утримання дітей у закладах інституційного догляду та організацію соціальної підтримки сімей [45]. Саме тому сучасна система соціальної роботи орієнтується на розвиток сімейно-орієнтованих соціальних послуг, підтримку біологічної сім’ї та профілактику соціального сирітства на ранніх етапах [20, с. 29].

Важливим аспектом аналізу проблеми соціального сирітства є статистичні показники, що відображають масштаби цього явища в Україні. За інформацією Міністерства соціальної політики України, протягом останніх років в Україні налічується понад 60 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Близько 90 % із них становлять саме соціальні сироти [10]. Значна частина таких дітей виховується у сімейних формах влаштування, однак певний відсоток продовжує перебувати в інтернатних закладах. За даними державної

статистики, щороку виявляються тисячі дітей, які опиняються у складних життєвих обставинах та потребують втручання соціальних служб [46]. Серед основних причин набуття статусу соціальної сироти переважають ухилення батьків від виконання своїх обов'язків, алкогольна або наркотична залежність, складні матеріальні умови та сімейне насильство [10].

Науковці підкреслюють, що ефективна профілактика соціального сирітства можлива лише за умови міжвідомчої взаємодії, доступності соціальних послуг та професійної підготовки фахівців соціальної роботи [54]. Водночас у контексті профілактики соціального сирітства ключову роль відіграють центри соціальних служб, діяльність яких спрямована на раннє виявлення сімей у складних життєвих обставинах, соціальний супровід, консультування та організацію комплексної допомоги дітям і батькам [4].

Для систематизації викладеного матеріалу нами узагальнено структурно-логічну модель соціального сирітства (рис. 1.1), що відображає взаємозв'язок його ключових компонентів. Ця модель складається з трьох блоків і відображає соціальне сирітство як результат дії комплексу взаємопов'язаних чинників, що порушують функціонування сім'ї та знижують її виховний потенціал. Причинний блок узагальнює соціально-економічні, сімейно-психологічні, педагогічні та кризові фактори, що дестабілізують сімейну систему. Наслідковий блок відображає вплив цих чинників на дитину, що проявляється у порушеннях емоційного стану, соціальної адаптації та навчальної діяльності, а також у формуванні ризиків девіантної поведінки. Окремо виділено профілактичний блок, що пов'язаний із діяльністю центрів соціальних служб. Центральним елементом цього блоку є міжвідомча взаємодія як умова ефективного запобігання поглибленню сімейної кризи та збереження дитини в сімейному середовищі.

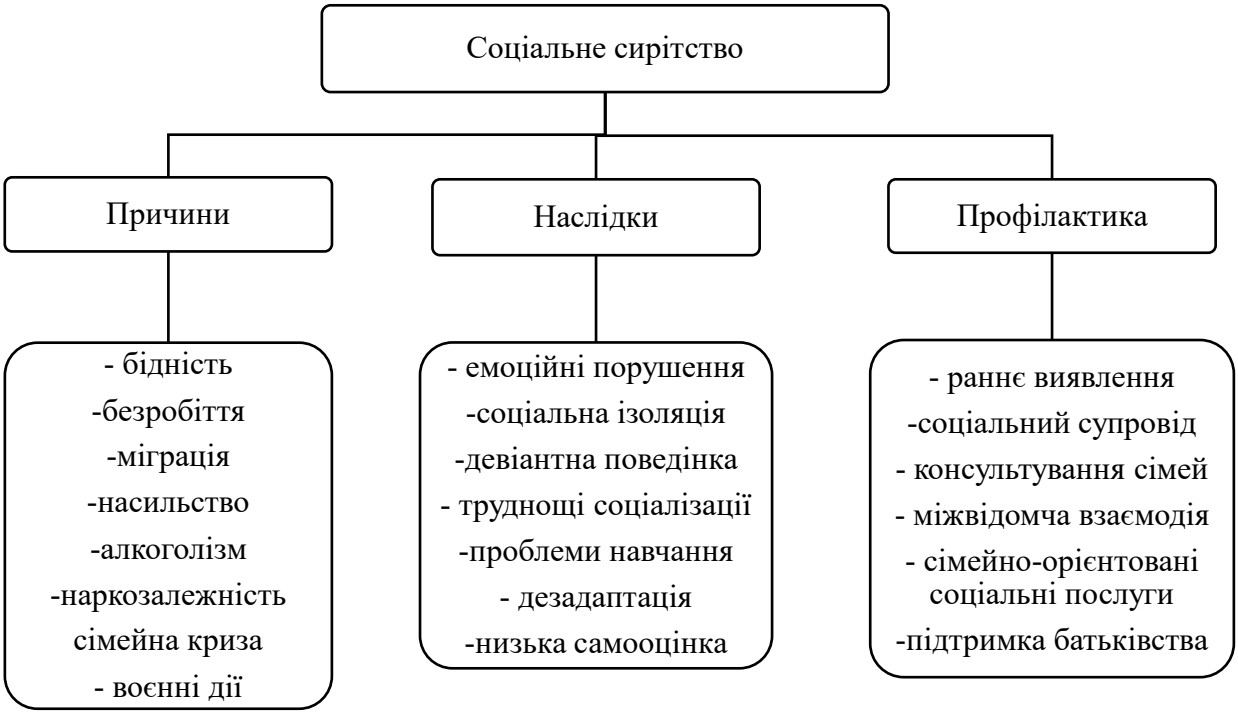

Рис. 1.1. Структурно-логічна модель соціального сирітства в сучасному суспільстві (причини, наслідки та напрями профілактики)

*****_узагальнено та змодельовано автором_

Отже, соціальне сирітство є не лише наслідком сімейного неблагополуччя, а й індикатором кризових процесів у суспільстві. Його подолання потребує комплексної взаємодії державних органів, соціальних служб, освітніх установ, громадських організацій та сім'ї.

1.2. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей та підтримки сім'ї в Україні.

Законодавче забезпечення у сфері нормативно-правового регулювання захисту прав дітей та підтримки сім'ї в Україні спрямоване на створення умов для повноцінного розвитку дитини, захисту її прав та інтересів, підтримки сім'ї як базового соціального інституту, а також профілактики соціального сирітства [18, с. 153]. У сучасних умовах нормативно-правова база охоплює міжнародні акти, Конституцію України, кодекси, закони, підзаконні нормативні акти та державні соціальні програми. Державна політика у сфері захисту дитинства

орієнтована на створення безпечних і належних умов для життя, виховання та всебічного розвитку дітей, підтримку родин із дітьми й запобігання поширенню соціального сирітства.

Основу правового регулювання становлять міжнародні документи у сфері захисту прав дитини, ратифіковані Україною. Визначальне значення має Конвенція ООН про права дитини [21], що закріплює право кожної дитини на сімейне виховання, соціальний захист, безпеку, освіту та належні умови життя. Також важливе значення мають Європейська конвенція про здійснення прав дітей [12] та Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [18], що регулюють механізми міжнародного захисту прав дитини та забезпечення її законних інтересів. О. Капітан зазначає, що міжнародні стандарти стали основою для формування національної системи захисту дитинства та розвитку сімейно орієнтованої соціальної політики [18, с. 154]. Особливого значення міжнародні норми набули в умовах воєнного стану, що посилив потребу у захисті прав дітей, забезпеченні безпеки та збереженні сімейних зв'язків.

Базовим нормативним актом у сфері захисту прав дітей в Україні є Конституція України. Конституційні положення гарантують рівність прав дітей незалежно від походження, а також закріплюють обов'язок держави щодо підтримки сім'ї та забезпечення соціального захисту дітей, які залишилися без батьківського піклування [23]. Саме конституційні положення є основою функціонування системи соціальних служб та реалізації державної політики у сфері профілактики соціального сирітства.

Важливе місце у нормативно-правовому забезпеченні захисту дітей посідає Сімейний кодекс України, що регламентує права та обов'язки батьків щодо виховання і розвитку дитини, визначає форми сімейного влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, а також механізми державного контролю за дотриманням прав дитини [44]. Розвиток прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та патронатного виховання є одним із провідних напрямів державної політики щодо профілактики соціального сирітства.

Ключовим спеціальним законом у сфері захисту дитинства є Закон України «Про охорону дитинства», що визначає основні засади державної політики щодо забезпечення прав дітей. Він гарантує право дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, захист від насильства, експлуатації та дискримінації [48]. Особливу увагу приділено дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування. У межах соціальної роботи цей нормативний акт визначає необхідність надання комплексної соціальної підтримки сім'ям з дітьми та здійснення профілактичної роботи щодо попередження сімейного неблагополуччя.

Важливе місце у системі нормативно-правового забезпечення посідає Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [33]. Цей нормативний акт визначає правові, організаційні та соціальні засади державної підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, регулює питання опіки, піклування, усиновлення, функціонування прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу. У межах соціальної роботи положення закону спрямовані на забезпечення пріоритету сімейних форм виховання та запобігання інституційному утриманню дітей.

Нормативно-правове регулювання підтримки сім'ї та профілактики соціального сирітства також здійснюється за Законом України «Про соціальні послуги» [39]. У наукових дослідженнях підкреслено, що цей закон створив правові засади для розвитку системи соціальних послуг у територіальних громадах, визначив механізми соціального супроводу сімей, раннього втручання, кризового консультування та підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, та також сприяв посиленню ролі центрів соціальних служб у сфері підтримки сімей та захисту прав дітей шляхом законодавчого закріплення соціальних послуг [6; 25, с. 38]. Закон також визначає види соціальних послуг, порядок їх надання, права отримувачів та повноваження суб'єктів соціальної роботи. Одним із ключових напрямів є підтримка сімей з дітьми з метою запобігання вилученню дитини із сімейного середовища.

Особливе значення для профілактики соціального сирітства має Закон України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» [40], що визначає організаційні та правові засади здійснення соціальної роботи. Відповідно до цього закону, основними завданнями соціальної роботи є попередження складних життєвих обставин, мінімізація їх наслідків, підтримка сімейного виховання та створення умов для гармонійного розвитку дітей. Також у межах цього нормативного акту визначено функції центрів соціальних служб, що здійснюють соціальний супровід, консультування, соціальну профілактику та координацію міжвідомчої взаємодії.

Важливе значення у сфері організації соціальної роботи також мають постанови Кабінету Міністрів України, що регламентують діяльність центрів соціальних служб, порядок здійснення соціального супроводу сімей та надання соціальних послуг. Зокрема, діяльність центрів соціальних служб визначається постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» [9]. Питання організації соціальної роботи із сім’ями, дітьми та молоддю регламентуються окремими урядовими нормативними актами, що визначають механізми міжвідомчої взаємодії, оцінки потреб сімей та надання комплексної допомоги.

Окрім зазначеного, у контексті захисту дітей важливе місце посідає нормативно-правове забезпечення протидії домашньому насильству. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що спрямований на захист дітей від фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства [34]. О. Мороз та І. Бесага зазначають, що впровадження цього закону посилило механізми міжвідомчої взаємодії між соціальними службами, поліцією, освітніми та медичними установами щодо виявлення випадків насильства та надання допомоги постраждалим дітям [28, с. 82]. Це має важливе значення для ранньої профілактики соціального сирітства та збереження дитини у безпечному сімейному середовищі.

Також науковці підкреслюють, що передача повноважень територіальним громадам сприяла розвитку місцевих моделей підтримки сімей та дітей, однак

одночасно виявила проблеми нерівномірного забезпечення соціальними послугами [7, с. 76]. Так, у межах децентралізації центри соціальних служб отримали ширші можливості щодо організації профілактичної роботи, раннього виявлення сімейного неблагополуччя та надання комплексної допомоги дітям і батькам.

В умовах воєнного стану нормативно-правове регулювання захисту прав дітей було доповнене положеннями щодо евакуації дітей, забезпечення їх безпеки, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, підтримки дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій [25, с. 37]. Проте, вважаємо, що сучасна система соціальної роботи в умовах війни досі потребує посилення міжвідомчої координації, розвитку кризових соціальних послуг та вдосконалення механізмів соціального супроводу сімей.

Додаткове нормативно-правове забезпечення захисту дітей та підтримки сім'ї здійснюється законами України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [32], «Про освіту» [36], «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [37]. Їх положення спрямовані на забезпечення соціальної підтримки сімей, попередження дитячої бездоглядності та захист прав дітей у складних життєвих обставинах.

Таким чином, нормативно-правове регулювання захисту прав дітей та підтримки сім'ї в Україні є комплексною системою законодавчих і організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення інтересів дитини, підтримку сімейного виховання та профілактику соціального сирітства. Законодавча база визначає правові засади діяльності центрів соціальних служб, забезпечує реалізацію соціальних послуг та створює умови для міжвідомчої взаємодії у сфері соціальної роботи з сім'ями та дітьми.

1.3. Роль центрів соціальних служб у системі соціального захисту населення.

Сучасна система соціального захисту населення України охоплює державні, комунальні та недержавні інституції, діяльність яких спрямована на

забезпечення соціальної безпеки, підтримку вразливих категорій населення та реалізацію соціальної політики держави. У межах цієї системи центри соціальних служб виконують роль практичного механізму реалізації соціальної допомоги та соціальних послуг на рівні територіальних громад [5; 48]. У системі соціального захисту населення центри соціальних служб займають важливе місце як спеціалізовані суб'єкти соціальної роботи, діяльність яких спрямована на підтримку сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах. Однією з функцій центрів соціальних служб є здійснення превентивної діяльності, спрямованої на недопущення кризових ситуацій, що можуть призвести до соціального сирітства [20; 30].

Центри соціальних служб функціонують як складова інфраструктури соціального захисту населення, забезпечуючи надання базових і спеціалізованих соціальних послуг. Їхня діяльність спрямована на раннє виявлення сімейного неблагополуччя, оцінювання потреб отримувачів соціальних послуг, організацію соціального супроводу, консультування, кризове втручання та координацію міжвідомчої взаємодії [20; 27]. Саме завдяки цим функціям центри соціальних служб відіграють ключову роль у профілактиці соціального сирітства.

Особливістю діяльності центрів соціальних служб є комплексний підхід до підтримки сім'ї. Соціальна робота здійснюється не лише з дитиною, а й із батьками, найближчим соціальним оточенням, освітніми та медичними установами, службами у справах дітей, органами місцевого самоврядування [8; 20]. Така міжвідомча взаємодія сприяє формуванню ефективної системи раннього реагування на сімейні кризи та мінімізації ризиків вилучення дитини із сімейного середовища.

У системі соціального захисту населення центри соціальних служб виконують також координаційну функцію. Вони забезпечують взаємозв'язок між різними суб'єктами соціальної роботи, організовують перенаправлення отримувачів послуг до профільних установ, координують діяльність фахівців соціальної сфери та здійснюють моніторинг ефективності соціального супроводу, що має особливе значення в умовах децентралізації, коли значна

частина повноважень щодо надання соціальних послуг передана територіальним громадам [13; 48].

Важливим напрямом діяльності центрів соціальних служб є здійснення соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей. Соціальний супровід передбачає довготривалу підтримку сім'ї, спрямовану на створення належних умов для розвитку дитини, захист її прав та забезпечення стабільності сімейного виховання [49]. У контексті профілактики соціального сирітства така діяльність має стратегічне значення, оскільки сприяє розвитку сімейних форм виховання та зменшенню інституалізації дітей.

Центри соціальних служб також забезпечують реалізацію профілактичних програм, спрямованих на формування відповідального батьківства, попередження домашнього насильства, подолання залежностей, соціальну адаптацію сімей у кризі та розвиток батьківських компетентностей [20]. Превентивний характер цих заходів дозволяє зменшити ризики втрати дитиною сімейного оточення.

Суттєвого значення у функціонуванні центрів соціальних служб набуває цифровізація системи соціального захисту населення. Впровадження єдиних інформаційних систем, електронних реєстрів та цифрових сервісів спрощує доступ населення до соціальних послуг, покращує обмін інформацією між установами та підвищує оперативність реагування на потреби сімей і дітей [11]. Це підсилює інституційну спроможність центрів соціальних служб та забезпечує ефективніше управління випадками соціального супроводу.

Основними функціями центрів соціальних служб у роботі з сім'ями та дітьми є соціально-профілактична, діагностична, соціально-підтримувальна, правозахисна, координаційна та реабілітаційна діяльність. Їх реалізація спрямована на забезпечення належного функціонування сім'ї як базового середовища розвитку дитини, попередження сімейного неблагополуччя та мінімізацію ризиків виникнення соціального сирітства [9; 39; 40]. Відповідно до

чинного законодавства центри соціальних служб забезпечують надання соціальних послуг особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюють оцінювання потреб, організовують соціальний супровід та вживають заходів щодо захисту прав дітей [9; 39; 40, с. 7].

Одним із ключових завдань центрів соціальних служб є раннє виявлення сімей, які опинилися у кризових обставинах. Соціальні працівники здійснюють аналіз умов проживання сім'ї, визначають фактори ризику, що можуть негативно впливати на виконання батьківських функцій, а також оцінюють рівень безпеки дитини у сімейному середовищі [20, с. 25–26]. Така діяльність має превентивний характер, оскільки дозволяє своєчасно виявляти проблеми батьківської занедбаності, домашнього насильства, алкоголізму, безробіття чи соціальної ізоляції сім'ї, що є одними з основних передумов соціального сирітства [3, с. 53–55].

Також важливою функцією центрів соціальних служб є здійснення соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальний супровід передбачає комплекс заходів, спрямованих на подолання кризової ситуації, відновлення виховного потенціалу сім'ї та створення умов для безпечного проживання й розвитку дитини [9; 39]. У процесі супроводу фахівці центрів соціальних служб надають психологічну, соціально-педагогічну, інформаційну та правову допомогу, сприяють оформленню соціальних виплат, налагодженню взаємодії з медичними й освітніми установами, а також допомагають батькам формувати навички відповідального виховання дітей [6; 30]. Центри соціальних служб виконують також консультативну функцію, забезпечуючи інформування населення щодо соціальних прав, державних гарантій та механізмів отримання соціальної допомоги. Особливого значення така діяльність набуває у роботі з малозабезпеченими сім'ями, внутрішньо переміщеними особами, одинокими батьками та сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю [6, с. 7; 31, с. 178]. Надання своєчасної інформаційної підтримки сприяє підвищенню соціальної захищеності сімей та запобігає поглибленню кризових явищ.

У межах системи соціального захисту населення центри соціальних служб здійснюють правозахисну функцію, спрямовану на забезпечення дотримання прав та інтересів дітей. Працівники центрів соціальних служб здійснюють виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми, домашнього насильства та неналежного виконання батьками своїх обов'язків, а також реалізують заходи, спрямовані на захист дитини й забезпечення безпечних умов її проживання. [28; 34]. Реалізація цієї функції ґрунтується на положеннях Конвенції ООН про права дитини [21], відповідно до якої держава повинна забезпечувати дитині належний рівень захисту та піклування.

Окремим напрямом діяльності центрів соціальних служб є підтримка сімейних форм виховання дітей. Центри забезпечують соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів та піклувальників, сприяючи адаптації дітей до нових умов проживання та стабілізації сімейних відносин [33; 49]. У процесі такої роботи здійснюється контроль за дотриманням прав дитини, оцінювання потреб сім'ї, консультування батьків-вихователів та організація психологічної підтримки дітей [43]. Це сприяє розвитку деінституціалізації та скороченню масштабів соціального сирітства.

Суттєве значення у діяльності центрів соціальних служб має профілактика домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми. Центри організовують профілактичні бесіди, корекційні програми, кризове консультування та взаємодію з іншими суб'єктами системи протидії насильству [28, с. 80–83; 34]. Соціальні працівники також здійснюють оцінювання ризиків повторного насильства та координують надання допомоги постраждалим сім'ям. Така діяльність спрямована на збереження сімейного середовища та попередження вилучення дітей із родини.

В умовах децентралізації значно посилилася координаційна роль центрів соціальних служб. Вони забезпечують взаємодію між органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей та громадськими організаціями [7]. Також центри соціальних служб беруть участь у визначенні потреб громади у соціальних послугах та плануванні

системи соціальної допомоги на місцевому рівні [4]. Координація міжвідомчої співпраці дозволяє комплексно реагувати на проблеми сімей та забезпечувати безперервність соціальної підтримки.

Важливим завданням центрів соціальних служб є забезпечення доступності соціальних послуг для населення. Для цього впроваджуються мобільні форми соціальної роботи, дистанційне консультування та інноваційні моделі надання соціальних послуг [45; 54]. Такий підхід сприяє своєчасному виявленню проблем сімей, розширює можливості отримання соціальної підтримки та запобігає поширенню соціального сирітства.

У сучасних умовах центри соціальних служб виконують також інформаційно-аналітичну функцію. Вони здійснюють ведення документації, формування баз даних отримувачів послуг, моніторинг результативності соціальної роботи та аналіз соціальних проблем громади [11]. Використання цифрових технологій у системі соціального захисту населення підвищує оперативність обміну інформацією між установами та дозволяє ефективніше організовувати соціальний супровід сімей і дітей.

Таким чином, центри соціальних служб посідають важливе місце у системі соціального захисту населення як базові інституції соціальної роботи, що забезпечують реалізацію державної соціальної політики на місцевому рівні. Водночас діяльність центрів соціальних служб у роботі з сім’ями та дітьми має комплексний і багатофункціональний характер. Реалізація профілактичних, соціально-підтримувальних, правозахисних та координаційних функцій забезпечує зміцнення інституту сім’ї, підвищення рівня соціального захисту дітей та попередження соціального сирітства в умовах сучасних соціальних викликів.

Висновки до першого розділу

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що соціальне сирітство є багатофакторним соціальним явищем, виникнення якого зумовлюється

поєднанням соціально-економічних, психологічних, педагогічних та кризових чинників. Його поширення пов'язане не лише з матеріальними труднощами сім'ї, а й із втратою виховного потенціалу родини, порушенням емоційних взаємин між батьками й дітьми, домашнім насильством, залежностями та недостатнім рівнем батьківської відповідальності.

Встановлено, що наслідки соціального сирітства негативно впливають на психоемоційний стан дитини, процес її соціалізації, освітню адаптацію та подальшу інтеграцію в суспільство, а також створюють додаткове навантаження на систему соціального захисту населення.

Дослідження нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей та підтримки сім'ї підтверджує наявність в Україні сформованої комплексної законодавчої бази, що регламентує механізми державної підтримки дітей і сімей, надання соціальних послуг та організацію профілактики соціального сирітства. Нормативно-правові акти закріплюють пріоритет сімейного виховання, визначають засади міжвідомчої взаємодії та створюють правові умови для функціонування системи соціальної роботи у територіальних громадах. Водночас сучасні соціальні виклики, зокрема наслідки воєнного стану та децентралізаційні процеси, актуалізують потребу у вдосконаленні механізмів кризового реагування, розширенні доступності соціальних послуг та посиленні координації між суб'єктами соціального захисту.

Також встановлено, що центри соціальних служб є ключовими суб'єктами профілактики соціального сирітства у системі соціального захисту населення. Їх діяльність охоплює раннє виявлення сімейного неблагополуччя, оцінювання потреб сімей і дітей, соціальний супровід, консультування, кризове втручання, профілактику домашнього насильства та підтримку сімейних форм виховання. Саме комплексний характер роботи центрів соціальних служб забезпечує збереження дитини у біологічній сім'ї та сприяє відновленню виховних функцій родини.

Обґрунтувано значення міжвідомчої взаємодії у сфері профілактики соціального сирітства. Ефективність діяльності центрів соціальних служб

значною мірою залежить від співпраці з органами місцевого самоврядування, службами у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами та громадськими організаціями. Саме координація дій різних суб'єктів соціальної роботи забезпечує своєчасне реагування на кризові ситуації, комплексність підтримки сімей та безперервність соціального супроводу.

Таким чином, встановлено, що профілактика соціального сирітства потребує системного підходу, орієнтованого на раннє втручання, підтримку сім'ї та розвиток доступних соціальних послуг у громадах. Підвищення ефективності діяльності центрів соціальних служб, розвиток професійної компетентності фахівців соціальної роботи, впровадження сучасних технологій соціального супроводу та посилення сімейно-орієнтованої соціальної політики є необхідними умовами зниження рівня соціального сирітства та забезпечення належного захисту прав дитини в Україні.

РОЗДІЛ 2
ЗМІСТ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГОСИРІТСТВА

2.1. Первинна, вторинна та третинна профілактика: специфіка роботи з різними категоріями сімей.

Первинна профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб передбачає систему ранніх превентивних заходів, що спрямовані на недопущення виникнення сімейного неблагополуччя, втрати батьківського потенціалу та вилучення дитини із сімейного середовища. Її специфіка полягає в орієнтації на підтримку сім'ї до появи кризових проявів, формуванні безпечного виховного середовища та підвищенні соціальної компетентності батьків [3, с. 53; 20, с. 25]. У межах діяльності центрів соціальних служб первинна профілактика реалізується шляхом інформаційно-просвітницької, консультативної, соціально-педагогічної, психологічної та посередницької роботи з різними категоріями сімей [9; 30; 40].

Соціальні служби здійснюють оцінювання потреб сім'ї, аналіз факторів ризику та визначення індивідуальної траєкторії підтримки відповідно до соціального статусу, матеріального становища, психологічного клімату та виховного потенціалу батьків [4]. Такий підхід забезпечує можливість попередження дезадаптації дітей та мінімізації ризику формування соціального сирітства ще на ранніх стадіях сімейного неблагополуччя [20, с. 26]. Таким чином, особливістю первинної профілактики є її адресність та диференційований підхід до різних типів сімей.

Одним із ключових напрямів є робота з малозабезпеченими сім'ями. Для цієї категорії характерними є ризики соціального виключення, безробіття, незадовільних житлово-побутових умов, обмеженого доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг, що може негативно впливати на виконання батьківських функцій [46; 48]. У таких випадках центри соціальних служб

забезпечують інформування щодо соціальних гарантій, допомогу в оформленні державної підтримки, сприяння працевлаштуванню, організацію гуманітарної допомоги та консультування з питань сімейного бюджету і виховання дітей [5; 39]. Важливим елементом є формування у батьків навичок відповідального батьківства та підвищення їхньої соціальної активності [20, с. 27].

Специфічного підходу потребує робота з сім'ями внутрішньо переміщених осіб. В умовах воєнного стану такі сім'ї часто стикаються з психологічною травматизацією, втратою житла, соціальних зв'язків, нестабільністю доходів та труднощами адаптації до нової громади [25; 31]. Первинна профілактика у цьому випадку спрямована на соціальну адаптацію родини, відновлення соціальних контактів, підтримку психоемоційного стану дітей та батьків, профілактику насильства і конфліктів у сім'ї [43]. Центри соціальних служб здійснюють кризове консультування, організацію груп взаємопідтримки та соціальний супровід сімей.

Окремим напрямом є профілактична робота із сім'ями, у яких виховуються діти з інвалідністю. Центри соціальних служб забезпечують психологічну підтримку батьків, консультування щодо реабілітаційних послуг, допомогу в оформленні соціальних виплат, розвиток батьківських компетентностей та залучення сімей до програм соціальної інтеграції [6]. Значна увага передбачена підтримці емоційного ресурсу батьків і профілактиці батьківського вигорання.

Також важливою є робота із сім'ями, у яких наявний ризик домашнього насильства. Насильство в сім'ї визначається одним із вагомих чинників соціального сирітства, оскільки створює небезпечне середовище для розвитку дитини та часто призводить до вилучення дітей із родини [28]. Первинна профілактика у таких сім'ях охоплює інформаційно-просвітницькі заходи щодо ненасильницьких моделей поведінки, консультування батьків, психологічну допомогу постраждалим, проведення профілактичних бесід та міжвідомчу взаємодію із закладами освіти, охорони здоров'я і правоохоронними органами [28; 34].

Суттєвою складовою первинної профілактики є робота з молодими та неповнолітніми батьками. Недостатня психологічна готовність до батьківства, низький рівень соціальної відповідальності, відсутність стабільного доходу та життєвого досвіду можуть негативно позначатися на вихованні дітей [14]. Центри соціальних служб реалізують програми підготовки до усвідомленого батьківства, проводять тренінги з догляду за дитиною, розвитку батьківських навичок, профілактики відмов від новонароджених та формування відповідальної репродуктивної поведінки [20, с. 27–28]. Значна увага передбачена індивідуальному консультуванню молодих матерів, які перебувають у кризових життєвих ситуаціях.

Особливого змісту набуває первинна профілактика у сільській місцевості, де існують труднощі доступу до соціальних послуг, кадровий дефіцит та обмеженість інфраструктури [45; 54]. За таких обставин центри соціальних служб застосовують мобільні методи роботи, проводять виїзні консультації, використовують дистанційні інформаційні технології та налагоджують співпрацю з територіальними громадами [11, с. 76]. Водночас важливе значення має розвиток мережі соціальних послуг у територіальних громадах та підвищення доступності профілактичної допомоги [7].

У системі первинної профілактики важливе місце належить інформаційно-просвітницькій діяльності центрів соціальних служб, що передбачає організацію лекцій, тренінгів, соціальних акцій і тематичних заходів, спрямованих на утвердження сімейних цінностей, розвиток відповідального батьківства, захист прав дитини та попередження жорстокого поводження з дітьми. [21; 38]. Ці заходи сприяють формуванню в суспільстві негативного ставлення до практик нехтування потребами дітей.

Таким чином, специфіка первинної профілактики соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб полягає у ранньому виявленні ризиків сімейного неблагополуччя, комплексній підтримці різних категорій сімей, міжвідомчій взаємодії та орієнтації на збереження дитини у біологічній родині.

На відміну від первинного рівня профілактики, вторинна профілактика передбачає цілеспрямовану роботу із сім’ями, у яких уже виявлено ознаки неналежного виконання батьківських обов’язків, соціальної дезадаптації, конфліктних взаємин, насильства, залежностей чи інших ризиків для дитини [3; 20, с. 27]. Основним змістом діяльності центрів соціальних служб на цьому етапі є раннє реагування, соціальний супровід, кризове втручання та стабілізація сімейної ситуації [9; 39]. Соціальні працівники здійснюють оцінювання безпеки дитини, визначають рівень загрози її життю та розвитку, формують індивідуальний план соціального супроводу сім’ї й координують міжвідомчу допомогу [4]. Важливим завданням є відновлення здатності сім’ї самостійно виконувати виховні функції та забезпечувати належні умови для розвитку дитини [30]. Отже, особливість вторинної профілактики полягає у поєднанні функцій контролю та підтримки в процесі соціальної роботи із сім’єю.

Однією з основних категорій вторинної профілактики є сім’ї, які перебувають у складних життєвих обставинах за причинами бідності, безробіття або соціальної ізоляції. У таких родинах часто спостерігаються ознаки педагогічної занедбаності дітей, нестабільність емоційного клімату, накопичення побутових і психологічних проблем [46]. Соціальна робота у таких випадках спрямована на недопущення переходу сім’ї до категорії кризової.

Окремої уваги потребують сім’ї, у яких батьки мають алкогольну або наркотичну залежність. Такі сім’ї характеризуються високим ризиком жорстокого поводження з дітьми, емоційного нехтування та соціальної дезорганізації [3, с. 55; 27]. Вторинна профілактика у цьому напрямі охоплює мотиваційне консультування, перенаправлення до реабілітаційних програм, психосоціальну підтримку дітей, посилений контроль за виконанням батьківських обов’язків і координацію роботи з медичними установами [20, с. 28]. Соціальні працівники здійснюють систематичний моніторинг змін у поведінці батьків та оцінюють рівень безпеки дитини у сімейному середовищі [28].

Вторинна профілактика у роботі із сім’ями, де зафіксовані випадки домашнього насильства передбачає кризове втручання, термінове оцінювання ризиків для дитини, психологічне консультування постраждалих членів сім’ї та організацію міжвідомчої взаємодії [34]. Водночас соціальна робота орієнтується не лише на захист дитини, а й на корекцію поведінки батьків, розвиток навичок ненасильницької комунікації та відновлення функціональності сім’ї.

Значне місце у вторинній профілактиці посідає робота з сім’ями внутрішньо переміщених осіб та сім’ями, які постраждали внаслідок воєнних дій. Для них характерними є тривалий стрес, психологічна травматизація, погіршення матеріального становища та порушення сімейної адаптації [25; 31]. У таких випадках центри соціальних служб забезпечують кризове консультування, психосоціальну підтримку, організацію груп взаємодопомоги та соціальний супровід сімей із підвищеним ризиком втрати батьківського піклування [43]. Особлива увага належить стабілізації психоемоційного стану дітей та формуванню безпечного сімейного середовища.

Іншим важливим напрямом вторинної профілактики є робота із сім’ями, де батьки ухиляються від виконання своїх обов’язків або мають низький рівень батьківської компетентності. У таких ситуаціях центри соціальних служб упроваджують корекційні програми з формування відповідального батьківства, проводять індивідуальні та сімейні консультації, а також навчають батьків навичок позитивного виховання дітей [20]. Соціальні працівники допомагають батькам усвідомити наслідки неналежного виконання виховних функцій та сприяють відновленню емоційного контакту між батьками й дитиною.

Особливості вторинної профілактики проявляються і в роботі з багатодітними сім’ями [46]. У таких сім’ях центри соціальних служб проводять оцінювання потреб кожної дитини, організовують консультативну підтримку, сприяють отриманню соціальної допомоги та забезпечують посередництво між сім’єю і державними установами [39]. Соціальна робота у таких випадках орієнтована на зміцнення ресурсності сім’ї та запобігання її переходу у кризовий стан.

Специфічною формою вторинної профілактики є соціальний супровід сімей, де існує ризик вилучення дитини або позбавлення батьківських прав. Центри соціальних служб здійснюють комплекс заходів щодо відновлення батьківського потенціалу, покращення житлово-побутових умов, налагодження внутрішньосімейних стосунків та подолання кризових факторів [51]. Соціальний супровід у цих випадках має інтенсивний характер і передбачає систематичну взаємодію соціального працівника із сім'єю, моніторинг змін та оцінювання ефективності втручання [9]. Це дозволяє уникнути інституційного влаштування дитини та зберегти сімейне середовище.

Таким чином, вторинна профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб має кризово-реабілітаційний характер і спрямована на стабілізацію сімейної ситуації, відновлення виховного потенціалу батьків та недопущення вилучення дитини із сім'ї.

На відміну від первинної та вторинної профілактики, третинний рівень реалізується у випадках, коли кризові процеси вже призвели до вилучення дитини із сім'ї, позбавлення батьківських прав, тривалого соціального неблагополуччя або перебування дітей у закладах інституційного догляду [3; 43]. Основною метою такої роботи є соціальна реабілітація сім'ї, відновлення її виховного потенціалу, підтримка процесів реінтеграції дитини та попередження повторного соціального сирітства [33]. Таким чином, третинна профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб спрямована на подолання наслідків сімейного неблагополуччя, відновлення соціального функціонування сім'ї та недопущення повторного виникнення ситуацій, що призвели до втрати дитиною батьківського піклування.

Центри соціальних служб здійснюють інтенсивний соціальний супровід сімей, координацію міжвідомчої допомоги, психологічну та правову підтримку, а також моніторинг змін у сімейному середовищі [9]. Соціальна робота у цьому випадку орієнтована не лише на стабілізацію кризової ситуації, а й на формування у батьків здатності до відповідального виконання своїх функцій після пережитої сімейної кризи [20, с. 28]. Отже, особливістю третинної

профілактики є тривалий, комплексний і реабілітаційний характер соціальної роботи.

Одним із провідних напрямів третинної профілактики є робота з батьками, які були позбавлені батьківських прав або мають ризик повторного позбавлення. Центри соціальних служб у таких випадках реалізують програми соціальної реабілітації, мотиваційного консультування, корекції батьківської поведінки та відновлення навичок сімейної взаємодії [51]. Значну увагу приділено формуванню усвідомлення наслідків втрати батьківського статусу та стимулюванню батьків до позитивних змін.

Іншим важливим напрямом третинної профілактики є підготовка сім'ї до повернення дитини з інтернатного закладу або іншої форми тимчасового влаштування. Соціальні працівники оцінюють готовність батьків до відновлення виховних функцій, аналізують безпечність сімейного середовища та здійснюють поступову підготовку дитини до реінтеграції у біологічну родину [43]. Центри соціальних служб також здійснюють післяреінтеграційний супровід для запобігання повторному вилученню дитини.

Специфічного підходу потребує робота із сім'ями, де діти перебували у закладах інституційного догляду тривалий час. У таких випадках часто спостерігається порушення емоційної прив'язаності між дитиною та батьками, труднощі соціальної адаптації та дефіцит навичок сімейної взаємодії [27]. Тому третинна профілактика передбачає поетапне відновлення родинних контактів, психологічну реабілітацію дитини, консультування батьків щодо особливостей поведінки дітей після інституційного перебування та підтримку процесу адаптації у сім'ї [49]. Соціальні працівники допомагають сім'ї сформувати стабільне та безпечне середовище для повторного включення дитини у сімейне життя.

Окремим напрямом є робота із замісними формами сімейного виховання – прийомними сім'ями та дитячими будинками сімейного типу. Третинна профілактика у цьому контексті спрямована на недопущення вторинного сирітства, тобто повторної втрати дитиною сімейного середовища [49]. Центри

соціальних служб здійснюють соціальний супровід таких сімей, проводять психологічне консультування, допомагають у подоланні адаптаційних труднощів та конфліктів між дітьми і батьками-вихователями [40]. Важливе значення має підтримка емоційної стабільності замісної сім'ї та профілактика професійного й психологічного вигорання батьків-вихователів.

У роботі з сім'ями, де наявні повторні випадки домашнього насильства або жорстокого поводження з дітьми соціальна робота має тривалий корекційний характер і поєднує захисні, реабілітаційні та контролюючі механізми [28]. Центри соціальних служб забезпечують комплексну допомогу постраждалим дітям, організовують психологічну терапію, кризове консультування та міжвідомчу взаємодію із правоохоронними органами й службами у справах дітей [34]. Водночас здійснюється робота з кривдниками щодо зміни моделей поведінки та попередження рецидивів насильства.

Для сімей , які повернулися до громади після тривалого перебування у кризових умовах, пов'язаних із воєнними діями, вимушеним переміщенням або соціальною дезадаптацією характерними є посттравматичні стани, труднощі соціальної інтеграції та порушення внутрішньосімейної взаємодії [25; 31]. У цих випадках центри соціальних служб забезпечують довготривалу психосоціальну підтримку, допомогу у відновленні соціальних зв'язків, адаптацію дітей до освітнього середовища та формування навичок подолання стресових ситуацій [43, с. 47]. Важливою складовою є відновлення соціальної суб'єктності сім'ї та її здатності самостійно долати труднощі.

У межах третинної профілактики значну роль відіграють технології соціальної реабілітації та ведення випадку. Соціальні працівники координують індивідуальний план допомоги, залучають фахівців різних сфер та здійснюють довготривалий моніторинг результатів соціального супроводу [30]. Важливим елементом є використання міждисциплінарного підходу, що дозволяє комплексно реагувати на наслідки сімейної кризи та забезпечувати захист прав дитини [24]. Ефективність третинної профілактики залежить від узгодженості дій соціальних служб, органів опіки, закладів освіти, медичних установ та

громадських організацій [18]. Особливого значення у третинній профілактиці набуває правозахисний компонент. Центри соціальних служб сприяють відновленню документів, представництву інтересів дитини, захисту її права на сімейне виховання та контролю за дотриманням соціальних гарантій [21; 33; 38]. Таким чином, соціальна робота орієнтується на забезпечення інтересів дитини та створення умов для її стабільного розвитку у сімейному середовищі.

Отже, третинна профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб має реабілітаційно-відновлювальний характер та спрямована на подолання наслідків сімейного неблагополуччя, попередження повторного соціального сирітства і відновлення повноцінного функціонування сім'ї.

2.2. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, як основний інструмент запобігання вилученню дитини.

Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у системі діяльності центрів соціальних служб є одним із ключових інструментів профілактики соціального сирітства та запобігання вилученню дитини із біологічної родини. Його зміст полягає у комплексній, тривалій та цілеспрямованій підтримці сім'ї, спрямованій на подолання кризових обставин, відновлення виховного потенціалу батьків та створення безпечного середовища для розвитку дитини [39; 40]. Соціальний супровід реалізується шляхом систематичної взаємодії соціального працівника із сім'єю, координацію соціальних послуг та здійснення контролю за дотриманням прав та інтересів дитини [9]. Водночас особливістю соціального супроводу як профілактичного механізму є його орієнтація на збереження сім'ї та недопущення інституціалізації дитини.

У сучасній соціальній роботі вилучення дитини розглядається як крайній захід, що застосовується лише у випадках безпосередньої загрози її життю чи здоров'ю [21; 38]. Тому діяльність центрів соціальних служб спрямовано передусім на стабілізацію сімейної ситуації, мобілізацію внутрішніх ресурсів

родини та забезпечення умов, за яких дитина може залишатися у сімейному середовищі.

Соціальний супровід розпочинається з комплексного оцінювання потреб сім'ї та визначення факторів ризику, що можуть призвести до втрати дитиною батьківського піклування [4, с. 13]. Соціальний працівник аналізує матеріально-побутові умови проживання, характер внутрішньосімейних взаємин, психологічний стан батьків і дітей, рівень виконання батьківських обов'язків, наявність ознак насильства, залежностей чи соціальної ізоляції [9]. На основі отриманих даних формується індивідуальний план соціального супроводу, що визначає зміст, форми та етапи допомоги сім'ї [39]. Центри соціальних служб координують взаємодію із закладами освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та громадськими організаціями [18; 35]. Така співпраця дозволяє забезпечити комплексне реагування на потреби сім'ї та своєчасно виявляти загрози для дитини.

Специфіка соціального супроводу значною мірою залежить від категорії сім'ї та характеру складних життєвих обставин. У роботі з малозабезпеченими сім'ями основний акцент спрямовано на подолання соціально-економічної нестабільності, сприянні працевлаштуванню, оформленні державної допомоги та розвитку навичок раціонального планування сімейного бюджету [46; 5]. Соціальні працівники також здійснюють консультування щодо належного догляду за дитиною та створення безпечних побутових умов [20, с. 28].

У сім'ях, де наявні проблеми алкогольної чи наркотичної залежності батьків, соціальний супровід має корекційно-реабілітаційний характер. Центри соціальних служб спрямовують батьків до програм лікування та реабілітації, здійснюють мотиваційну роботу щодо подолання залежностей, контролюють виконання рекомендацій фахівців і забезпечують психологічну підтримку дітей [3]. У таких випадках соціальний супровід часто поєднується із заходами кризового втручання та оцінюванням рівня безпеки дитини [28, с. 82].

Особливого підходу потребує соціальний супровід сімей, у яких існує ризик домашнього насильства або вже були зафіксовані його прояви. Центри соціальних служб проводять кризове консультування, розробляють план безпеки для дитини, організовують психологічну підтримку постраждалих членів сім'ї та координують взаємодію із спеціалізованими службами [34]. Водночас важливим напрямом роботи є формування у батьків ненасильницьких підходів до виховання дітей, розвиток умінь емоційного самоконтролю та навичок конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій.

Суттєвого значення набуває соціальний супровід сімей внутрішньо переміщених осіб та родин, що постраждали внаслідок воєнних дій. Центри соціальних служб забезпечують психосоціальну підтримку, допомогу в адаптації до нових умов проживання, сприяють інтеграції дітей у навчальне середовище та організовують соціальне консультування щодо доступу до соціальних гарантій [25]. Соціальний супровід у цьому випадку спрямований на стабілізацію сімейного функціонування та попередження дезадаптації дітей.

Соціальний супровід сімей, які виховують дітей з інвалідністю передбачає комплексну підтримку, спрямовану на подолання психологічного виснаження батьків, профілактику соціальної ізоляції та забезпечення доступу до реабілітаційних послуг [6]. Особливу увагу приділено підтримці емоційної стійкості батьків та запобіганню кризовим ситуаціям, що можуть спричинити відмову від дитини.

Соціальні працівники здійснюють регулярні відвідування сім'ї, аналізують зміни у поведінці батьків, умовах проживання дитини та рівні виконання рекомендацій [9]. У разі позитивної динаміки інтенсивність супроводу може поступово зменшуватися, тоді як за відсутності результатів або загострення кризової ситуації посилюються заходи міжвідомчого реагування [51]. Таким чином, важливим компонентом соціального супроводу є контроль динаміки змін у сім'ї та оцінювання ефективності наданої допомоги.

Особливістю соціального супроводу як технології профілактики соціального сирітства є поєднання підтримувальної та контролюючої функцій.

Соціальний працівник має роль помічника сім'ї, сприяючи відновленню її ресурсності та допомагаючи долати кризові ситуації. Водночас він здійснює контроль за дотриманням прав дитини, оцінює рівень її безпеки та у разі необхідності ініціює залучення органів опіки й піклування [24]. Саме це дозволяє забезпечити найкращі інтереси дитини та уникнути необґрунтованого вилучення її із сімейного середовища.

Використання електронного ведення випадку, дистанційного консультування, цифрового моніторингу соціальних послуг та інформаційних систем дозволяє підвищити оперативність реагування на потреби сімей і покращити координацію між суб'єктами соціальної роботи [11]. Особливо актуальними такі технології є для сільських територій та громад із недостатньо розвиненою інфраструктурою соціальних послуг [45]. Це доводить, що в сучасних умовах важливого значення набуває застосування інноваційних технологій соціального супроводу.

Таким чином, соціальний супровід є базовою технологією профілактики соціального сирітства та одним із найефективніших інструментів запобігання вилученню дитини із сім'ї. Його результативність забезпечується комплексністю допомоги, індивідуалізацією соціальної роботи, тривалим моніторингом ситуації та міжвідомчою взаємодією, спрямованою на збереження сімейного середовища та захист найкращих інтересів дитини.

2.3. Міжвідомча взаємодія центрів соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров'я та поліцією.

Ефективність профілактики соціального сирітства безпосередньо залежить від рівня інтеграції міжвідомчих ресурсів, застосування випадко-орієнтованого підходу та функціонування міждисциплінарних команд, що забезпечують комплексність втручання та узгодженість дій різних суб'єктів соціальної роботи [17; 26]. Міжвідомчу взаємодію центрів соціальних служб у системі профілактики соціального сирітства розглянуто в сучасних наукових підходах як

цілісну, узгоджену діяльність різних інституцій соціальної сфери, що спрямована на раннє виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, попередження вилучення дитини з сім'ї та забезпечення комплексного надання соціальних послуг. Така інтеграція здійснюється шляхом співпраці центрів соціальних служб із освітніми закладами, установами охорони здоров'я, службами у справах дітей та правоохоронними органами, що сприяє своєчасному виявленню сімей, які перебувають у кризових обставинах, і забезпеченню їх комплексною підтримкою.

У контексті взаємодії центрів соціальних служб із закладами освіти освітні установи визначено ключовою ланкою раннього виявлення сімейного неблагополуччя, оскільки саме педагогічні працівники мають систематичний контакт із дитиною та можуть фіксувати ознаки емоційної депривації, занедбаності або насильства. Важливою складовою такої взаємодії є оперативне інформування центрів соціальних служб про випадки ризику, що дозволяє своєчасно включати сім'ю до системи соціального супроводу. Також освітні заклади спільно з соціальними службами реалізують профілактичні програми, спрямовані на формування відповідального батьківства, розвиток життєвих компетентностей у дітей та проведення просвітницької роботи з сім'ями груп ризику [1; 20; 41; 42]. Особливістю цієї взаємодії є поєднання педагогічного та соціально-педагогічного впливу, що дозволяє розглядати дитину не ізольовано, а в контексті сімейної системи, забезпечуючи комплексність профілактичних заходів. Практична реалізація взаємодії центрів соціальних служб із закладами освіти передбачає не лише інформування соціальних служб, а й участь педагогів у профілактичних заходах, зокрема проведенні тренінгів, виховних годин та просвітницьких програм, спрямованих на формування відповідальної батьківської поведінки та запобігання булінгу.

У фіксації випадків нехтування базовими потребами дитини, ознак насильства або загроз її життю та здоров'ю, а також у направленні сімей до соціальних служб для подальшого супроводу провідну роль відіграють медичні працівники. Медичні працівники часто першими фіксують ознаки неналежного

догляду або насильства, що зумовлює подальше залучення соціальних служб до кризового втручання. Таким чином, система охорони здоров'я є базовим компонентом раннього превентивного механізму захисту дитини, оскільки забезпечує первинне виявлення ризиків ще до їх загострення [2; 19]. Подальша взаємодія реалізується шляхом спільного супроводу сімей, що охоплює медико-психологічну підтримку, консультування щодо догляду за дитиною, а також участь у міждисциплінарних консиліумах, де узгоджуються індивідуальні плани допомоги. У цьому контексті соціальний працівник виконує функцію координатора між медичною та соціальною системами, забезпечуючи цілісність втручання [26; 29]. Отже, взаємодія центрів соціальних служб із закладами охорони здоров'я має медико-соціальний характер і є критично важливою для раннього виявлення ризиків соціального сирітства.

Особливе значення у системі профілактики соціального сирітства має взаємодія центрів соціальних служб із поліцією, що забезпечує правовий та захисний компонент роботи з сім'ями у кризових ситуаціях. Поліція залучається у випадках домашнього насильства, загрози життю або здоров'ю дитини, а також у ситуаціях ухилення батьків від виконання своїх обов'язків. У практичній площині така співпраця реалізується шляхом спільних профілактичних рейдів, виїздів до кризових сімей та перевірки умов проживання дітей, що дозволяє підсилити ефективність захисного механізму. [16; 17; 20]. Такий формат роботи дозволяє поєднувати правозахисну функцію поліції з соціально-реабілітаційною функцією центрів соціальних служб, що забезпечує баланс між безпекою дитини та можливістю збереження сім'ї як соціального середовища її розвитку.

Окремим компонентом системи профілактики соціального сирітства є громадські організації, що виконують функцію оперативного та інноваційного реагування [32; 47; 52; 53]. Завдяки гнучкості фінансування та впровадженню кризових сервісів (шелтерів, центрів підтримки матерів і дитини), вони доповнюють державні механізми соціального захисту, особливо у випадках термінового втручання або ризику вилучення дитини з сім'ї.

Для систематизації викладеного матеріалу нами узагальнено структурно-логічну модель міжвідомчої взаємодії у сфері профілактики соціального сирітства (рис. 2.3), що відображає багаторівневу систему міжвідомчої взаємодії.

Рис. 2.3. Структурно-логічна модель міжвідомчої взаємодії взаємодія центрів соціальних послуг із закладами освіти, охорони здоров'я та поліцією у сфері профілактики соціального сирітства

**узагальнено та змодельовано автором*

Важливою ознакою міжвідомчої взаємодії у сфері профілактики соціального сирітства є командний характер роботи міждисциплінарних груп, що забезпечують узгодженість дій і мінімізацію дублювання функцій різними службами. Однак на практиці залишаються проблеми координації, інформаційних бар'єрів та фрагментарності взаємодії, що потребує подальшого вдосконалення механізмів міжвідомчої співпраці [19; 26; 41].

Отже, міжвідомча взаємодія у сфері профілактики соціального сирітства характеризується інтеграційністю, коли ресурси освіти, медицини та правоохоронної системи об'єднуються для досягнення спільної мети, якою є збереження дитини в сім'ї. Вона має кейс-орієнтований характер, оскільки всі дії

будуються навколо конкретного випадку сім'ї та реалізуються засобами індивідуального планування соціального супроводу з постійним міжвідомчим моніторингом. Превентивна спрямованість такої взаємодії передбачає пріоритет раннього виявлення ризиків і недопущення формування стійких кризових ситуацій, що можуть призвести до соціального сирітства.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз засвідчив, що профілактика соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб є багаторівневою, системною та комплексною діяльністю, що охоплює первинний, вторинний і третинний рівні втручання. Водночас кожен із цих рівнів має власну специфіку і всі вони підпорядковані єдиній меті, якою є збереження дитини в сімейному середовищі, попередженню її вилучення та мінімізації негативних наслідків сімейного неблагополуччя.

Встановлено, що первинна профілактика спрямована на раннє виявлення ризиків і запобігання виникненню кризових ситуацій у сім'ї шляхом інформаційно-просвітницької роботи, консультування та підтримки різних категорій сімей. Вторинна профілактика має кризово-реабілітаційний характер і передбачає активне втручання у сім'ї з уже наявними ознаками дезадаптації, насильства або соціальних проблем з метою стабілізації ситуації та недопущення вилучення дитини. Третинна профілактика реалізується після втрати дитиною батьківського піклування і спрямована на реабілітацію сім'ї, відновлення її функціональності та попередження повторного соціального сирітства.

Також доведено, що соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є базовим інструментом профілактики соціального сирітства. Його ефективність забезпечується індивідуальним підходом, тривалим моніторингом, міжвідомчою координацією та поєднанням підтримувальної і контролюючої функцій. Такий підхід дозволяє своєчасно реагувати на ризики, мобілізувати ресурси сім'ї та забезпечувати безпечні умови для розвитку дитини без її вилучення із родини.

Встановлено, що особливе значення у системі профілактики соціального сирітства має міжвідомча взаємодія центрів соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров’я, поліцією та громадськими організаціями. Вона забезпечує раннє виявлення сімейного неблагополуччя, оперативне реагування на кризові ситуації та комплексність соціального супроводу. Водночас освітні та медичні установи є ключовими суб’єктами виявлення ризиків, поліція виконує захисну функцію, а громадські організації доповнюють систему гнучкими та кризовими сервісами.

Таким чином, ефективність профілактики соціального сирітства визначається рівнем інтеграції соціальних, освітніх, медичних і правоохоронних ресурсів, своєчасністю втручання та орієнтацією на збереження сім’ї як основного середовища розвитку дитини. Це підтверджує необхідність подальшого вдосконалення механізмів соціального супроводу та міжвідомчої взаємодії з метою підвищення результативності захисту прав і інтересів дитини.

РОЗДІЛ 3.
АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Характеристика програми діяльності *Харківського міського центру соціальних служб «Довіра»* щодо профілактики соціального сирітства

Для дослідження діяльності центрів соціальних служб в Україні щодо роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах нами обрано Харківський міський центр соціальних служб «Довіра» [50], що є найбільш доцільним об’єктом для дослідження теми профілактики соціального сирітства. Особливу цінність для дослідження становить те, що центр працює саме з тими категоріями сімей, які належать до груп ризику щодо втрати батьківського піклування дітьми. Іншою причиною доцільності вибору саме цього центру є поєднання практичної спрямованості його діяльності з достатньою кількістю доступного аналітичного та інформаційного матеріалу. Це дозволяє не обмежуватися загальними теоретичними положеннями, а здійснити повноцінний аналіз реального досвіду функціонування центру соціальних служб в Україні та сформулювати обґрунтовані висновки щодо ефективності профілактики соціального сирітства у роботі з сім’ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Харківський міський центр соціальних служб «Довіра» здійснює роботу з сім’ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, у межах державної системи профілактики соціального сирітства та захисту прав дітей. Діяльність центру ґрунтується на положеннях законів України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», а також на нормативних засадах функціонування центрів соціальних служб, затверджених Кабінетом Міністрів України [9; 38; 39; 40]. Основним спрямуванням діяльності установи є раннє виявлення сімейного неблагополуччя, мінімізація ризиків вилучення дитини із сім’ї та створення умов для збереження

безпечного сімейного середовища [50]. У практичній діяльності центру значну увагу приділено соціальному супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. На офіційному сайті центру [50] зазначено, що соціальний супровід сімей здійснюється шляхом комплексної підтримки родин, які не можуть самостійно подолати складні життєві обставини. Робота фахівців спрямована на відновлення соціальних функцій сім'ї, попередження кризових ситуацій та створення безпечних умов для виховання дітей. Значну увагу приділено індивідуальній роботі з кожним членом сім'ї, формуванню навичок самостійного вирішення життєвих проблем та мотивації батьків до відповідального виконання своїх обов'язків.

Соціальні працівники Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» здійснюють оцінку потреб сім'ї, визначають рівень загроз для дитини, аналізують матеріально-побутові умови проживання, особливості міжособистісних взаємин та виховний потенціал батьків [50]. Такий підхід відповідає сучасним стандартам соціальної роботи, що орієнтовані на індивідуалізацію послуг та комплексне реагування на кризові ситуації [30]. Робота із сім'ями здійснюється за принципом адресності, що передбачає розроблення індивідуального плану допомоги відповідно до конкретних потреб родини. У діяльності центру використовуються різні форми надання соціальних послуг, серед яких консультування, представництво інтересів, соціальна профілактика, кризове та екстрене втручання, а також інформаційна підтримка сімей [50]. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексність соціальної допомоги та адаптувати її до конкретної ситуації родини.

Важливим напрямом діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» є профілактика соціального сирітства шляхом підтримки батьківського потенціалу сімей. Працівники центру проводять консультації щодо належного виконання батьківських обов'язків, попередження жорстокого поводження з дітьми, подолання конфліктів у родині та формування відповідального батьківства. Соціально-профілактична робота також охоплює інформування сімей про соціальні гарантії, державні допомоги та можливості

отримання додаткових послуг. У випадках, коли існує ризик втрати дитиною батьківського піклування, центр забезпечує кризове втручання та міжвідомчу координацію з іншими суб'єктами соціального захисту [50].

На сайті Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» [50] окремо акцентовано увагу на роботі з сім'ями, у яких існує ризик жорстокого поводження з дітьми, домашнього насильства або ухилення батьків від виконання виховних функцій. У таких випадках фахівці центру здійснюють профілактичну та корекційну роботу, спрямовану на стабілізацію сімейних відносин і захист прав дитини.

Суттєве значення у діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» має міждисциплінарна взаємодія. Для ефективного розв'язання проблем сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах центр співпрацює зі службами у справах дітей, закладами освіти, медичними установами, правоохоронними органами та громадськими організаціями [50]. Такий формат роботи забезпечує комплексний підхід до профілактики соціального сирітства та дозволяє оперативно реагувати на випадки домашнього насильства, бездоглядності дітей або соціальної дезадаптації батьків.

Особливої актуальності діяльність Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» набула в умовах воєнного стану та збільшення кількості внутрішньо переміщених сімей. Центр надає підтримку сім'ям внутрішньо переміщених осіб, які за причиною втрати житла, доходів або соціальних зв'язків опинилися у кризових обставинах. Соціальні працівники сприяють відновленню доступу таких сімей до соціальних послуг, допомагають у вирішенні питань адаптації дітей до нових умов проживання та навчання, а також забезпечують психологічну підтримку [50].

Окремим напрямом діяльності центру є надання соціальної та психологічної підтримки особам, які постраждали внаслідок воєнних дій [50]. Центр інформує сім'ї щодо доступних соціальних послуг, допомагає у вирішенні соціально-побутових проблем та сприяє соціальній адаптації дітей і батьків у нових умовах проживання.

У роботі центру застосовуються технології соціального супроводу, кризового консультування, соціального патронажу та посередництва між сім'єю і державними установами. Практична діяльність фахівців також охоплює проведення профілактичних бесід, соціально-виховних заходів, індивідуальних консультацій та інформаційно-роз'яснювальної роботи з батьками й дітьми. Значну увагу приділено сім'ям, у яких батьки мають залежності, перебувають у конфлікті із законом або не виконують належним чином своїх обов'язків щодо виховання дітей [50].

Практика діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» демонструє орієнтацію на превентивний підхід у соціальній роботі. Центр реалізує профілактичні заходи, що спрямовані на попередження криз у сім'ї до моменту виникнення загрози вилучення дитини [50]. Подібна діяльність відповідає сучасним підходам до профілактики соціального сирітства [3; 33], що передбачають пріоритет збереження дитини у біологічній сім'ї за умови забезпечення її безпеки.

Таким чином, діяльність Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» [50] має комплексний характер і поєднує профілактичну, консультативну, соціально-підтримувальну та координаційну функції. Практика центру демонструє орієнтацію на раннє виявлення сімейного неблагополуччя та збереження дитини у біологічній сім'ї шляхом надання своєчасної соціальної допомоги.

Разом із позитивними аспектами діяльності центру наукові джерела [5; 8; 11; 16; 45] дозволяють виокремити низку проблем, характерних для системи соціальних служб загалом. До таких належать: недостатність кадрових ресурсів; високе навантаження на фахівців; потреба у вдосконаленні механізмів міжвідомчої координації; обмеженість фінансування соціальних програм; необхідність розвитку цифрових технологій у сфері соціального захисту. Також актуальним є питання розширення мережі профілактичних та реабілітаційних послуг для сімей із дітьми.

3.2. Оцінка ефективності впроваджених соціальних програм профілактики соціального сирітства

Ефективність діяльності центрів соціальних служб у сфері профілактики соціального сирітства значною мірою залежить від якості та результативності впроваджених соціальних програм і послуг. У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, воєнних викликів, зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, особливого значення набуває оцінка дієвості механізмів соціальної підтримки. Саме центри соціальних служб є основними суб'єктами реалізації державної соціальної політики щодо попередження соціального сирітства, забезпечення права дитини на виховання у сімейному середовищі та надання комплексної допомоги вразливим категоріям населення. У зв'язку з цим важливим є виокремлення основних критеріїв оцінки ефективності впроваджених соціальних програм та послуг у центрах соціальних служб, що дозволяє комплексно оцінити якість соціальної роботи, рівень захисту прав дітей та результативність профілактики соціального сирітства.

На основі проведеного нами дослідження та аналізу наукових джерел [1–54] нами виокремлено такі основні критерії оцінки ефективності впроваджених соціальних програм та послуг у центрах соціальних служб у сфері профілактики соціального сирітства:

1. Рівень зниження випадків соціального сирітства та сімейного неблагополуччя: оцінюється шляхом дослідження динаміки зменшення кількості дітей, вилучених із сімей, скорочення випадків позбавлення батьківських прав, бездоглядності та соціальної дезадаптації дітей [3; 51; 20; 41; 42].

2. Ефективність раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах: визначається оперативністю реагування соціальних служб, своєчасністю соціального супроводу та профілактичної роботи із сім'ями груп ризику [4; 42; 39; 40; 9].

3. Результативність соціального супроводу сімей та дітей: оцінюється за критерієм ефективності покращення соціального функціонування сім'ї,

відновлення батьківського потенціалу, стабілізації психологічного клімату в родині [6; 20; 29; 49; 51].

4. Доступність соціальних послуг для населення: оцінюється шляхом визначення територіальної доступності послуг, ширини охоплення різних категорій населення [7; 31; 45; 54].

5. Відповідність соціальних послуг потребам громади: передбачає оцінку врахування реальних потреб дітей, сімей та громади під час планування й реалізації програм соціальної підтримки [4; 39; 45].

6. Рівень міжвідомчої взаємодії: визначається шляхом перевірки ефективності співпраці центрів соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей, правоохоронними органами та громадськими організаціями [2; 17; 19; 26; 29].

7. Дотримання нормативно-правових стандартів захисту прав дитини: визначається шляхом виявлення відповідності діяльності центрів соціальних служб вимогам законодавства України та міжнародних документів щодо захисту прав дітей [14; 21; 24; 28; 33; 38].

8. Рівень забезпечення найкращих інтересів дитини: оцінюється здатністю соціальних програм гарантувати безпечне середовище для дитини, право на виховання у сім'ї та доступ до базових соціальних послуг [12; 21; 33; 38; 44].

9. Ефективність профілактичної та просвітницької роботи: визначається результатами інформаційно-просвітницьких заходів щодо відповідального батьківства, профілактики домашнього насильства та формування позитивного сімейного середовища [3; 28; 34; 41; 42].

10. Рівень кадрового та професійного забезпечення соціальної роботи: визначається шляхом оцінки професійної компетентності фахівців, дотримання стандартів соціальної роботи, застосування інноваційних методик [5; 11; 30].

11. Інноваційність та цифровізація соціальних послуг: критерієм оцінки яких є використання сучасних інформаційних технологій, електронного

документообігу, цифрових платформ для координації соціальної допомоги [11; 45].

12. Соціальна адаптація та інтеграція дітей і сімей: визначається шляхом оцінки успішності інтеграції дітей у сімейне середовище, освітній процес та громаду після отримання соціальних послуг [33; 43; 49].

13. Економічна та організаційна ефективність програм: визначається шляхом перевірки раціональності використання ресурсів, стабільності фінансування та результативності соціальних програм у громаді [8; 13; 27; 48].

14. Рівень задоволеності отримувачів соціальних послуг: визначається шляхом оцінки якості наданої допомоги сім'ями, дітьми та іншими отримувачами соціальних послуг [4; 5].

15. Стійкість результатів соціальної роботи: визначається шляхом перевірки тривалості позитивного ефекту після завершення соціального супроводу: збереження дитини у сім'ї, відсутності повторного потрапляння сім'ї до кризової категорії [6; 15; 20; 42].

Відповідно до визначених критеріїв нами проведено оцінку ефективності впроваджених соціальних програм та послуг Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» [50]. Отриманні результати свідчать, що:

1. Рівень зниження випадків соціального сирітства та сімейного неблагополуччя у діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» є помірно високим, оскільки значну увагу приділено збереженню дитини у біологічній сім'ї, попередженню вилучення дітей із родин, підтримці батьківського потенціалу та профілактиці кризових ситуацій. Також, соціальна робота центру спрямована на недопущення відмов від новонароджених та допомогу у подоланні сімейної дезадаптації.

2. Ефективність раннього виявлення сімей у складних життєвих обставинах є достатньо високою, оскільки фахівці центру здійснюють постійний моніторинг сімей груп ризику, проводять індивідуальні консультації, оцінку потреб сім'ї та оперативне реагування на кризові ситуації. Особливо важливим є

міжрайонний принцип роботи, що забезпечує територіальне охоплення всіх районів Харкова.

3. Результативність соціального супроводу сімей та дітей у діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» характеризується позитивною спрямованістю. Його діяльність відповідає сучасним підходам до відновлення соціального функціонування родини.

4. Рівень доступності соціальних послуг Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» оцінено як високий, оскільки центр має розгалужену мережу районних відділів соціальної роботи, що забезпечує наближеність послуг до населення. Також функціонують телефонні консультації, електронні контакти та інформаційна підтримка, що забезпечується шляхом використання Інтернет ресурсів.

5. Відповідність соціальних послуг потребам громади у Харківському міському центрі соціальних служб «Довіра» є високою, оскільки діяльність центру враховує актуальні соціальні виклики воєнного часу: підтримку внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, сімей із дітьми, постраждалих від насильства та осіб із залежностями.

6. Рівень міжвідомчої взаємодії Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» оцінено нами як достатньо ефективний. Центр співпрацює із закладами освіти, службами у справах дітей, органами соціального захисту, громадськими організаціями та благодійними фондами. На сайті представлено окремий розділ партнерських організацій та корисних контактів, що підтверджує координаційний характер діяльності установи.

7. Дотримання нормативно-правових стандартів захисту прав дитини Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» також перебуває на належному рівні. У роботі центру простежується орієнтація на забезпечення найкращих інтересів дитини, профілактику насильства, соціальний супровід сімей та реалізацію державної соціальної політики відповідно до законодавства України.

8. Рівень забезпечення найкращих інтересів дитини є високим, адже основним пріоритетом діяльності центру є підтримка сімейного виховання, безпечного середовища для дітей та попередження інституціалізації.

9. Ефективність профілактичної та просвітницької роботи Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» є достатньо високою. Центр проводить тематичні зустрічі, інформаційні кампанії, консультації щодо відповідального батьківства, домашнього насильства, соціальних виплат та виховання дітей різного віку. Просвітницька діяльність охоплює різні категорії населення.

10. Рівень кадрового та професійного забезпечення Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» можна оцінити позитивно. У діяльності центру беруть участь фахівці із соціальної роботи, психологи та консультанти, які здійснюють індивідуальний підхід до сімей. Проте воєнні умови та збільшення кількості отримувачів послуг можуть створювати додаткове навантаження на персонал.

11. Інноваційність та цифровізація соціальних послуг Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» реалізується на середньому рівні. Центр використовує офіційний вебсайт, електронні контакти та соціальні мережі для інформування населення й координації допомоги. Однак повноцінного впровадження електронного документообігу чи цифрових платформ супроводу сімей нами не виявлено.

12. Соціальна адаптація та інтеграція дітей і сімей у Харківському міському центрі соціальних служб «Довіра» забезпечується шляхом застосування соціального супроводу, психологічної підтримки, методів формування навичок самостійного вирішення проблем та інтеграції сімей у громаду.

13. Рівень економічної та організаційної ефективності програм Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» є задовільним. Центр функціонує як міська система соціальної підтримки із розгалуженою структурою районних відділів, що сприяє раціональному розподілу ресурсів. Проте

відсутність відкритої статистики щодо фінансування та кількісних результатів обмежує можливість повної оцінки ефективності.

14. Рівень задоволеності отримувачів соціальних послуг можна оцінити як потенційно високий, оскільки діяльність Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» орієнтована на індивідуальні потреби сімей, підтримку у кризових ситуаціях та забезпечення доступності допомоги. Проте офіційних результатів моніторингу задоволеності отримувачів послуг у відкритому доступі нами не виявлено.

15. Стійкість результатів соціальної роботи Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» можна оцінити як помірно високу. Центр використовує тривалий соціальний супровід, спрямований на формування самостійності сімей, розвиток батьківського потенціалу та профілактику повторного потрапляння родин у кризові обставини. Проте особливості соціально-економічні умов воєнного часу можуть негативно впливати на довготривалі результати соціальної роботи.

Таким чином, діяльність Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» демонструє високий рівень ефективності у сфері профілактики соціального сирітства та підтримки сімей з дітьми. Сильними сторонами центру є комплексний підхід до соціального супроводу, широка територіальна доступність послуг, орієнтація на потреби громади та профілактична спрямованість роботи. Водночас подальшого розвитку потребують цифровізація соціальних послуг, систематичний моніторинг результативності програм та оприлюднення кількісних показників ефективності соціальної роботи.

3.3. Методичні рекомендації щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді

Вважаємо за доцільне спрямувати рекомендації щодо покращення методів профілактичної роботи в громаді у сфері профілактики соціального сирітства на

посилення превентивного характеру соціальної роботи, розширення доступності соціальних послуг та підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії.

Враховуючи практичний досвід Харківського міського центру соціальних служб «Довіра», важливим напрямом покращення методів профілактичної роботи в громаді є розвиток системи раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом активнішої співпраці соціальних працівників із закладами освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей та громадськими організаціями [50]. Такий підхід дозволить своєчасно виявляти кризові ситуації та запобігати загрозам втрати дитиною сімейного оточення.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення профілактичної роботи вважаємо посилення соціально-профілактичних програм у територіальних громадах. У цьому питанні доцільним є впровадження систематичних інформаційно-просвітницьких заходів щодо відповідального батьківства, ненасильницьких методів виховання дітей, профілактики домашнього насильства та формування позитивного сімейного середовища [1; 28; 34; 42]. Особливої уваги потребує організація профілактичної роботи з молодими батьками, сім'ями групи ризику, внутрішньо переміщеними особами та сім'ями, які перебувають у кризових умовах, що є наслідком воєнного стану [13; 25; 31; 50].

Також важливим аспектом удосконалення діяльності центрів соціальних служб є розвиток мобільних та наближених до громади форм соціальної роботи. Зокрема, ефективним може бути створення виїзних консультативних груп, мобільних служб соціально-психологічної підтримки та кризового реагування для роботи у віддалених районах громади [45; 54]. Це сприятиме підвищенню доступності соціальних послуг для сімей, які за причиною соціальних, економічних чи безпекових обставин не мають можливості самостійно звертатися до установ соціального захисту.

З метою підвищення результативності профілактики соціального сирітства вважаємо за необхідне проведення вдосконалення системи соціального супроводу сімей. Згідно з аналізом наукових джерел [6; 20; 29; 30; 41; 49]

доцільним є ширше використання індивідуальних планів роботи з урахуванням потреб кожної родини, залучення психологів, юристів, педагогів та медичних працівників до комплексної підтримки сімей. Особливого значення набуває розвиток технологій кризового консультування та сімейної медіації, спрямованих на стабілізацію сімейних відносин і попередження вилучення дітей із сім'ї.

Відповідно до результатів теоретичного аналізу наукових джерел [8; 11; 45], актуальним напрямом удосконалення профілактичної діяльності є впровадження сучасних цифрових технологій у систему соціальних послуг. Доцільним є створення електронних платформ соціального супроводу, цифрових баз координації між установами та онлайн-сервісів консультування сімей. Це дозволить забезпечити оперативний обмін інформацією між суб'єктами соціальної роботи, спростити процедури надання допомоги та підвищити ефективність моніторингу сімей, які перебувають у складних життєвих обставина.

Водночас важливим питанням є посилення кадрового забезпечення центрів соціальних служб шляхом систематичного підвищення кваліфікації фахівців, навчання сучасним методам соціальної роботи та профілактики соціального сирітства, а також розвитку професійної стресостійкості працівників в умовах підвищеного навантаження [5; 11; 30]. Особливо актуальним є впровадження програм професійної підтримки фахівців, які працюють із сім'ями, постраждалими від воєнних дій, домашнього насильства чи соціальної дезадаптації [13; 25].

Також вважаємо за доцільне розширення партнерства між центрами соціальних служб та громадським сектором. Залучення благодійних фондів, волонтерських організацій, релігійних громад і місцевих ініціатив дозволить урізноманітнити форми підтримки сімей із дітьми та забезпечити додаткові ресурси для профілактичної роботи [17; 19; 21; 33; 38]. Така взаємодія сприятиме формуванню у громаді системи ранньої підтримки сімей та посиленню соціальної відповідальності громади за захист прав дитини.

З метою підвищення ефективності профілактичної роботи також необхідно забезпечити систематичний моніторинг результативності соціальних програм та оцінювання рівня задоволеності отримувачів соціальних послуг [4; 5]. Аналіз результатів соціальної роботи дозволить своєчасно виявляти недоліки у діяльності центрів соціальних служб, адаптувати програми до актуальних потреб громади та підвищувати якість соціальної підтримки сімей із дітьми.

Таким чином, узагальнюючи викладені теоретичні положення та практичні підходи до профілактики соціального сирітства в громаді, нами сформульовано вісім основних рекомендацій, що спрямовані на посилення превентивного характеру соціальних послуг, розширення їх доступності та покращення міжвідомчої взаємодії:

1) посилити систему раннього виявлення сімей у складних життєвих обставинах шляхом міжвідомчої взаємодії;

2) розширити профілактичні програми у громадах (відповідальне батьківство, профілактика насильства, підтримка сімей ризику);

3) розвивати мобільні та наближені до громади соціальні послуги;

4) удосконалити систему соціального супроводу сімей методами індивідуального підходу і міждисциплінарної підтримки;

5) впроваджувати цифрові технології та онлайн-сервіси у соціальній роботі;

6) підвищувати кваліфікацію та професійну стійкість соціальних працівників;

7) розширювати партнерство з громадськими, благодійними та волонтерськими організаціями;

8) запровадити системний моніторинг ефективності соціальних програм і якості послуг.

Узагальнення наведених напрямів удосконалення профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству із визначенням конкретних заходів та очікуваних результатів впровадження згруповано та систематизовано нами у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Напрями впровадження методичних рекомендацій щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді

Напрям удосконалення	Конкретні заходи	Очікуваний результат
Раннє виявлення сімей ризику	Посилення співпраці між соцслужбами, школами, медзакладами, службами у справах дітей.	Своєчасне виявлення кризових ситуацій.
Профілактичні програми	Інформаційні кампанії щодо батьківства, профілактики насильства, підтримки внутрішньо переміщених осіб та сімей ризику.	Зниження ризику соціального сирітства.
Мобільні соціальні послуги	Створення виїзних консультативних та кризових груп.	Підвищення доступності допомоги.
Соціальний супровід сімей	Індивідуальні плани роботи, залучення психологів, юристів, педагогів.	Комплексна підтримка сімей.
Цифровізація соціальної роботи	Електронні платформи, онлайн-консультування, цифрові бази.	Оперативність та координація роботи.
Кадрове забезпечення.	Навчання сучасним методам, розвиток стресостійкості.	Підвищення професійної ефективності.
Партнерство з громадою	Залучення НГО, волонтерів, благодійних фондів.	Розширення ресурсів підтримки.
Моніторинг та оцінювання	Аналіз результативності програм і задоволеності отримувачів послуг.	Покращення якості соціальних послуг.

**узагальнено та укладено таблицею автором*

Зважаючи на зазначене, програма покращення методів профілактичної роботи в громаді у сфері запобігання соціальному сирітству має бути спрямована на формування ефективної системи раннього реагування на сімейне неблагополуччя, розвиток доступних соціальних послуг та посилення міжвідомчої взаємодії. Її реалізація повинна базуватися на принципах забезпечення найкращих інтересів дитини, підтримки сімейного виховання та збереження дитини у біологічній родині за умови безпечного середовища.

У додатку 1 нами запропоновану програму покращення методів профілактичної роботи в громаді у сфері запобігання соціальному сирітству (далі – Програма), що складена з урахуванням положень Національної стратегії профілактики соціального сирітства, чинного законодавства України та сучасних викликів функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану [9; 21; 33; 38; 39]. Також, зазначимо, що ця Програма є адаптованою моделлю локальної

профілактичної діяльності громади, розробленою на основі сучасних підходів до профілактики соціального сирітства та практики діяльності центрів соціальних служб [3; 20; 41; 42; 50].

Запропонована Програма спрямована на формування цілісної системи підтримки сімей із дітьми. Її реалізація передбачає посилення превентивного характеру соціальної роботи, своєчасне виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також забезпечення комплексної підтримки родин з урахуванням сучасних соціальних викликів, пов'язаних із воєнним станом та соціально-економічною нестабільністю.

Важливими складовими Програми визначено розвиток профілактичних і мобільних форм соціальної роботи, удосконалення системи соціального супроводу сімей, використання цифрових технологій у сфері соціальних послуг та посилення кадрового потенціалу центрів соціальних служб. Особливу увагу приділено розширенню партнерства між органами соціального захисту, закладами освіти й охорони здоров'я, громадськими та благодійними організаціями з метою забезпечення комплексної підтримки дітей і сімей у громаді.

Очікується, що впровадження запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності профілактики соціального сирітства, зміцненню сімейного середовища, покращенню доступності соціальних послуг та підвищенню рівня захисту прав дитини. Комплексний характер Програми дозволить удосконалити систему соціальної підтримки сімей із дітьми, забезпечити більш результативне реагування на кризові ситуації та створити умови для збереження дитини у безпечному сімейному оточенні.

Висновки до третього розділу

На прикладі Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» здійснено аналіз практичної діяльності центрів соціальних служб у сфері профілактики соціального сирітства, а також визначено напрями вдосконалення профілактичної роботи в громаді. Встановлено, що діяльність центру має

комплексний та превентивний характер і спрямована на підтримку сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, запобігання кризовим ситуаціям та забезпечення права дитини на виховання у сімейному середовищі.

З'ясовано, що у практиці роботи Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» застосовуються сучасні підходи соціальної роботи, що ґрунтуються на індивідуалізації соціальних послуг, міжвідомчій взаємодії та комплексному соціальному супроводі сімей. Важливими складовими діяльності є раннє виявлення сімейного неблагополуччя, кризове втручання, психологічна підтримка, консультативна допомога та профілактика домашнього насильства. Встановлено, що в умовах воєнного стану центр адаптував свою діяльність до нових соціальних викликів, зокрема забезпечує підтримку внутрішньо переміщених осіб, сімей, постраждалих від воєнних дій, та осіб, які потребують соціально-психологічної адаптації.

У результаті оцінки ефективності впроваджених соціальних програм і послуг визначено, що діяльність Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» характеризується достатньо високими показниками результативності у сфері профілактики соціального сирітства. До сильних сторін роботи центру належать територіальна доступність соціальних послуг, орієнтація на потреби громади, підтримка сімейного виховання, ефективна міжвідомча співпраця та профілактична спрямованість соціальної роботи. Водночас встановлено наявність окремих проблем, серед яких недостатній рівень цифровізації соціальних послуг, значне навантаження на фахівців, обмеженість ресурсного забезпечення та недостатня відкритість статистичних даних щодо результативності програм.

На основі узагальнення теоретичних положень і практичного досвіду сформульовано рекомендації щодо вдосконалення методів профілактичної роботи в громаді. Визначено, що підвищення ефективності профілактики соціального сирітства потребує розвитку системи раннього виявлення сімей ризику, розширення профілактичних програм, впровадження мобільних форм соціальної роботи, удосконалення соціального супроводу сімей та активного

використання цифрових технологій у сфері соціальних послуг. Обґрунтовано доцільність посилення кадрового потенціалу соціальних служб, розвитку партнерства з громадськими організаціями та впровадження системного моніторингу результативності соціальної роботи.

Також на основі результатів проведеного дослідження розроблено програму покращення методів профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству, що орієнтована на формування цілісної системи підтримки сімей із дітьми, забезпечення доступності соціальних послуг та посилення міжвідомчої координації у сфері захисту прав дитини. Передбачено, що реалізація запропонованих заходів сприятиме зниженню ризиків соціального сирітства, зміцненню сімейного середовища та підвищенню ефективності діяльності центрів соціальних служб в умовах сучасних соціальних викликів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та практичне дослідження проблеми профілактики соціального сирітства у діяльності центрів соціальних служб. Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано сутність, причини та наслідки соціального сирітства як складного соціального явища в сучасному суспільстві. Встановлено, що соціальне сирітство виникає під впливом комплексу соціально-економічних, психологічних, педагогічних та кризових чинників, серед яких провідне місце займають сімейне неблагополуччя, домашнє насильство, залежності, низький рівень батьківської відповідальності та порушення виховного потенціалу сім'ї. З'ясовано, що наслідки соціального сирітства негативно позначаються на психоемоційному розвитку дитини, її соціалізації, освітній адаптації та подальшій інтеграції у суспільство, а також підвищують навантаження на систему соціального захисту населення. Водночас дослідження нормативно-правового забезпечення підтвердило наявність в Україні сформованої законодавчої бази щодо захисту прав дітей та підтримки сім'ї, однак сучасні соціальні виклики потребують удосконалення механізмів кризового реагування та розвитку доступних соціальних послуг у громадах.

2. Визначено роль центрів соціальних служб у системі профілактики соціального сирітства та схарактеризовано основні напрями їх діяльності. Встановлено, що центри соціальних служб є ключовими суб'єктами соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Їх діяльність охоплює раннє виявлення сімейного неблагополуччя, оцінювання потреб дітей і сімей, соціальний супровід, кризове втручання, консультування, профілактику домашнього насильства та підтримку сімейних форм виховання. Доведено, що ефективність профілактики соціального сирітства забезпечується комплексним підходом, що поєднує первинну, вторинну та третинну профілактику, а також спрямований на збереження дитини у сімейному середовищі та попередження її вилучення з родини.

3. Обґрунтовано значення зміст та технології соціального супроводу сімей як основного інструменту запобігання соціальному сирітству у центрах соціальних служб. Встановлено, що ефективність соціального супроводу забезпечується індивідуальним підходом до кожної сім'ї, тривалим моніторингом ситуації, поєднанням підтримувальної та контролюючої функцій, а також міжвідомчою координацією. Доведено, що своєчасне втручання дозволяє стабілізувати кризову ситуацію, мобілізувати внутрішні ресурси сім'ї, відновити її виховний потенціал та створити безпечні умови для розвитку дитини без вилучення із родини. Особливу увагу приділено міжвідомчій взаємодії центрів соціальних служб із закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами та громадськими організаціями, що забезпечує комплексність соціальної підтримки та оперативне реагування на кризові ситуації.

4. Проаналізовано та оцінено програму діяльності Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» у сфері профілактики соціального сирітства. Встановлено, що діяльність центру має комплексний, превентивний та сімейно-орієнтований характер і спрямована на підтримку сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. З'ясовано, що в умовах воєнного стану центр адаптував свою діяльність до нових соціальних викликів, забезпечуючи підтримку внутрішньо переміщених осіб та сімей, постраждалих від воєнних дій. Водночас визначено низку проблем, серед яких недостатній рівень цифровізації соціальних послуг, перевантаженість фахівців та обмеженість ресурсного забезпечення.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо покращення профілактики соціального сирітства у громаді. Визначено, що підвищення ефективності профілактики соціального сирітства потребує розвитку системи раннього виявлення сімей ризику, розширення профілактичних програм, впровадження мобільних форм соціальної роботи та активного використання цифрових технологій у сфері соціальних послуг. Обґрунтовано доцільність посилення кадрового потенціалу соціальних служб, розвитку партнерства з громадськими

організаціями та впровадження системного моніторингу результативності соціальної роботи. Розроблено програму покращення профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству, що спрямована на формування цілісної системи підтримки сімей із дітьми, підвищення доступності соціальних послуг та посилення міжвідомчої координації у сфері захисту прав дитини.

Перспектива подальших досліджень полягає в удосконаленні системи раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, розвитку інноваційних технологій соціального супроводу та цифровізації соціальних послуг. Також перспективним напрямом дослідження є вивчення особливостей соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Подальших наукових розробок потребують питання підвищення професійної компетентності фахівців соціальної роботи, упровадження сімейно-орієнтованих моделей соціальної політики, апробація розробленої програми покращення профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству та оцінювання результативності її застосування у територіальних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Освітньо-профілактична робота соціального працівника у територіальній громаді: досвід та перспективи. Social Work and Education. 2018. № 4. С. 8–18. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/156213 (дата звернення: 16.02.2026).

2. Бакай А. Є. Міжвідомча взаємодія як інструмент публічного управління галуззю охорони здоров'я в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2017. С. 29–38. URL: https://www.researchgate.net/publication/333243102_Mizvidomca_vzaemodia_ak_instrument_publicnogo_upravlinna_galuzzu_ohoroni_zdorov%27a_v_Ukraini (дата звернення: 16.02.2026).

3. Бичук І. Проблема соціального сирітства в сучасному українському суспільстві. *Humanitas*. 2021. № 1. С. 52–57. URL: https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/34 (дата звернення: 18.10.2025).

4. Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2020. № 5. С. 11–15. URL: https://ir.library.knu.ua/entities/publication/d543c22f-3b73-4b23-88ab-c3faf4f42035 (дата звернення: 16.10.2025).

5. Буга Г. С., Буга В. В. Державне регулювання системи соціального захисту населення. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. № 1. С. 12–19. URL: https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/4 (дата звернення: 04.02.2026).

6. Бутенко Н. Особливості роботи соціальних служб із сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю. *Вісник: Соціальна робота*. 2020. Т. 1, № 1. С. 6–9. URL: https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/62 (дата звернення: 12.03. 2026).

7. Василишен С. Нормативне регулювання сфери захисту прав дітей у період децентралізації влади в Україні. *Актуальні проблеми державного*

управління. 2021. № 4. С. 74–81. URL: https://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246474 (дата звернення: 12.03.2026).

8. Датченко Н. Бар'єри у застосуванні соціального замовлення в Україні. *Social Work and Education*. 2022. 8 (4). С. 430–450. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/250519 (дата звернення: 18.11.2025).

9. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 479. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.03.2026)

10. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування: статистичні дані. *Міністерство соціальної політики України.* Київ, 2023. 25 с.

11. Додон О., Коваленко О. Інформаційні технології в системі соціального захисту. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2023. № 2. С. 74–78. URL: https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/194 (дата звернення: 04.02.2026).

12. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 12.03.2026)

13. Житар М. Адаптивність системи соціальних трансфертів в умовах воєнних та демографічних викликів: фінансово-інституційний аспект. *Економіка та суспільство.* 2026. № 84. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7797 (дата звернення: 04.02.2026).

14. Ісаченко В. Нормативно-правове регулювання соціальної роботи з молоддю. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. № 3. С. 125–132. URL: https://srso.udpu.edu.ua/article/view/190413 (дата звернення: 12.03.2026).

15. Калченко Л. Превенція соціального сирітства в умовах територіальної громади міста. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. С. 218–224. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/e0ff539c-0b99-4fbb-8810-233746e183e6 (дата звернення: 16.02.2026).

16. Кальченко Л. В. Міжвідомчі бар'єри в рішенні проблеми соціального сирітства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. Вип. 2 (43). С. 99–106.URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5183 (дата звернення: 16.02.2026).

17. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство та його превенція в територіальній громаді міста: міжвідомча взаємодія суб'єктів громади. *Освіта та педагогічна наука*. 2018. С. 53–65. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4280 (дата звернення: 16.02.2026).

18. Капітан О. Правові особливості державної соціальної політики у сфері захисту прав дітей. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 3. С. 151–159. URL: https://ena.lpnu.ua/items/31a03e95-4979-42fe-a579-afbd019575ff (дата звернення: 12.03.2026).

19. Карпенко О., Савельчук І., Котелефець А. Організація консультування вразливих груп населення як форма міжвідомчої взаємодії у сфері надання соціальних послуг. *Social Work and Education.* 2026. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/358916 (дата звернення: 28.04.2026).

20. Карпич І. Напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства. *Humanitas*. 2023. № 4. С. 24–29. URL: https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1429 (дата звернення: 18.10.2025).

21. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.03.2026)

22. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення: 12.03.2026)

23. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

24. Корнієнко О. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей в Україні. *Legal Bulletin*. 2023. № 7. С. 32–39. URL:

https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/362 (дата звернення: 12.03.2026).

25. Костишин Е., Шевців Ю. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 34–41. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2583 (дата звернення: 12.03.2026).

26. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. С. 224–228. URL: https://www.researchgate.net/publication/342383728_PRINCIPI_MIZDISCIPLINARNOI_VZAEMODII_U_SOCIALNIJ_ROBOTI (дата звернення: 16.02.2026).

27. Машкаринець-Бутко А. Феномен соціального сирітства в Україні. *9th International Scientific and Practical Conference «INTERNATIONAL SCIENTIFIC DISCUSSION: PROBLEMS, TASKS AND PROSPECTS»*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/382096816_Fenomen_socialnogo_siritstva_v_Ukraini (дата звернення: 04.02.2026).

28. Мороз О., Бесага І. Нормативно-правова база захисту дитини від насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 79 (2). С. 78–84. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/289473 (дата звернення: 12.03.2026).

29. Пєтушкова Л. Взаємодія спеціалістів у процесі надання послуги з патронату. *Social Work and Education.* 2021. С. 244–259. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/236457 (дата звернення: 16.02.2026).

30. Пліско Є. Загальні стандарти соціальної роботи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. № 105 (1). С. 122–131. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/654 (дата звернення: 04.02.2026).

31. Потіщук О., Руденко Т. Громадська думка та проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні: теоретичні та практичні аспекти соціального

захисту. *Гілея: науковий вісник*. 2020. № 155 (4). С. 177–180. URL: https://ela.kpi.ua/items/7794a0ad-da3b-4bbf-a1dd-ad7df07a7b05 (дата звернення: 18.10.2025).

32. Право на захист. Аналітичний звіт щодо захисту прав дітей та сімей у кризових ситуаціях. Київ, 2023. 58 с.

33. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text (дата звернення: 12.03.2026)

34. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 12.03.2026)

35. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.03.2026)

36. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 12.03.2026)

37. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text (дата звернення: 12.03.2026)

38. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 12.03.2026)

39. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 12.03.2026)

40. Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення: 12.03.2026)

41. Рідкодубська Г. Особливості профілактики соціального сирітства. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. С. 67–71. URL: https://pcs.khmnu.edu.ua/index.php/pcs/article/view/32 (дата звернення: 19.05.2026).

42. Рідкодубська Г. А. Профілактика соціального сирітства. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. №1 (182). С. 78–85.URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9871 (дата звернення: 16.02.2026).

43. Роєнко С. Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. № 4. С. 40–49. URL: https://srso.udpu.edu.ua/article/view/215438 (дата звернення: 12.03.2026).

44. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 12.03.2026)

45. Скошко М. Інноваційна модель надання соціальних послуг у сільській місцевості. *Social Work and Education*. 2020. 7 (2). С. 197–208. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/228110 (дата звернення: 18.11.2025).

46. Соціальний захист населення України: статистичний збірник. *Державна служба статистики України.* Київ: Держстат України, 2023. 120 с.

47. Україна без сиріт. Розвиток сімейних форм виховання в Україні: стратегічні підходи. Київ, 2021. 42 с.

48. Урба С. Державна політика соціального захисту населення в системі економічної безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2644 (дата звернення: 04.02.2026).

49. Фуштей О. Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 49. С. 223–227. URL: https://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/247746 (дата звернення: 12.03.2026).

50. Харківський міський центр соціальних служб «Довіра». URL: https://www.dovira.kh.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 16.02.2026).

51. Хребтова Т. Специфіка соціальної роботи з особами, позбавленими батьківських прав. Херсон: ХДУ, 2020. 52 с. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/items/6d17ae1a-75bc-48c2-b19b-fd0519313691 (дата звернення: 10.11.2025).

52. Caritas Ukraine. Соціальне служіння та підтримка вразливих сімей: річний звіт. Київ: Caritas, 2023. 70 с.

53. Caritas-Spes Ukraine. Програми соціальної та духовної підтримки сімей. Київ: Caritas-Spes, 2022. 50 с.

54. Vasiuk O., Gulac O., Shust V., Marchenko S., Halai A., Halai V. Legal Grounds for Social Work Organization in Rural Communities of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 3. C. 503–512. URL: https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/1099 (дата звернення: 18.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Програма покращення методів профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству (далі – Програма)

* розроблена з урахуванням положень Національної стратегії профілактики соціального сирітства, чинного законодавства України та сучасних викликів функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану» [9; 21; 33; 38; 39]. Є адаптованою моделлю локальної профілактичної діяльності громади, розробленою на основі сучасних підходів до профілактики соціального сирітства та практики діяльності центрів соціальних служб» [3; 20; 41; 42; 50].

1. Паспорт Програми

Показник	Зміст
Назва програми	Програма покращення методів профілактичної роботи в громаді щодо запобігання соціальному сирітству
Підстава для розроблення	Конституція України [23]; Конвенція ООН про права дитини [21]; Закони України «Про соціальні послуги» [39], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [40], «Про охорону дитинства» [38], «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [34]; Постанова КМУ № 479 «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» [9]
Учасники програми	Центри соціальних служб, служби у справах дітей, заклади освіти, медичні установи, правоохоронні органи, громадські та благодійні організації
Термін реалізації	2026–2030 роки
Територія реалізації	Територіальна громада
Джерела фінансування	Місцевий бюджет, державні субвенції, грантові програми, міжнародна технічна допомога, благодійні внески
Координатор програми	Виконавчий орган місцевої ради / центр соціальних служб

2. Актуальність Програми

Соціальне сирітство є однією з актуальних соціальних проблем в Україні, що загострюється в умовах воєнного стану, економічної нестабільності, внутрішнього переміщення населення та зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Значна кількість дітей опиняється у ситуації ризику втрати сімейного оточення за причиною домашнього насильства, неналежного виконання батьківських обов'язків, бідності, залежності батьків та соціальної дезадаптації.

Відповідно до сучасних підходів державної соціальної політики пріоритетом є забезпечення права дитини на виховання у сім'ї та запобігання інституціалізації дітей. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток превентивної соціальної роботи у громаді, спрямованої на раннє виявлення сімейних ризиків та надання комплексної підтримки сім'ям із дітьми

3. Мета Програми

Створення ефективної системи профілактики соціального сирітства у громаді шляхом удосконалення раннього виявлення сімей ризику, підвищення доступності соціальних послуг, розвитку міжвідомчої взаємодії та забезпечення комплексної підтримки сімей із дітьми.

4. Основні завдання Програми

1. Удосконалити систему раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Розширити профілактичні та просвітницькі заходи у громаді.
3. Забезпечити доступність соціальних послуг для населення шляхом розвитку мобільних форм роботи.
4. Посилити ефективність соціального супроводу сімей із дітьми.
5. Впровадити цифрові технології у систему соціальної роботи.
6. Підвищити професійну компетентність соціальних працівників.
7. Розширити партнерство з громадськими та благодійними організаціями.
8. Запровадити систему моніторингу та оцінювання ефективності соціальних послуг.

5. Принципи реалізації Програми

- забезпечення найкращих інтересів дитини;
- адресність та індивідуальний підхід;
- міжвідомча взаємодія;
- доступність соціальних послуг;
- конфіденційність та дотримання прав людини;
- партнерство громади та державних установ;

- превентивний характер соціальної роботи.

6. Основні напрями та заходи Програми

6.1. Раннє виявлення сімей ризику

Заходи:

- створення міжвідомчих координаційних груп;
- проведення спільних рейдів і моніторингів;
- впровадження єдиного алгоритму реагування на випадки сімейного неблагополуччя;
- обмін інформацією між суб'єктами соціальної роботи.

Очікуваний результат: своєчасне виявлення кризових ситуацій та попередження вилучення дітей із сімей.

6.2. Розвиток профілактичної та просвітницької роботи

Заходи:

- проведення тренінгів із відповідального батьківства;
- інформаційні кампанії щодо профілактики домашнього насильства;
- просвітницькі заходи для внутрішньо переміщених осіб та сімей груп ризику;
- організація батьківських клубів і груп підтримки.

Очікуваний результат: зниження рівня сімейного неблагополуччя та підвищення батьківської відповідальності.

6.3. Розширення доступності соціальних послуг

Заходи:

- створення мобільних соціальних служб;
- організація виїзних консультацій у віддалених районах;
- розвиток кризових служб реагування.

Очікуваний результат: підвищення доступності допомоги для вразливих категорій населення.

6.4. Удосконалення соціального супроводу сімей

Заходи:

- розроблення індивідуальних планів соціального супроводу;
- залучення психологів, педагогів, юристів;
- розвиток сімейної медіації та кризового консультування.

Очікуваний результат: стабілізація сімейних відносин та відновлення батьківського потенціалу.

6.5. Цифровізація соціальної роботи

Заходи:

- впровадження електронного документообігу;
- створення цифрових платформ соціального супроводу;
- розвиток онлайн-консультування.

Очікуваний результат: оперативність міжвідомчої взаємодії та підвищення ефективності соціальних послуг.

6.6. Підвищення кадрового потенціалу

Заходи:

- систематичне підвищення кваліфікації фахівців;
- проведення тренінгів зі стресостійкості;
- навчання сучасним методам профілактики соціального сирітства.

Очікуваний результат: підвищення професійної компетентності працівників соціальної сфери.

6.7. Розвиток партнерства у громаді

Заходи:

- укладання меморандумів про співпрацю;
- залучення волонтерів та благодійних фондів;
- реалізація спільних соціальних проєктів.

Очікуваний результат: розширення ресурсів підтримки сімей із дітьми.

6.8. Моніторинг та оцінювання ефективності

Заходи:

- проведення щорічного оцінювання результативності програми;
- опитування отримувачів соціальних послуг;

- аналіз статистичних показників профілактики соціального сирітства.

Очікуваний результат: підвищення якості соціальних послуг та адаптація програми до потреб громади.

7. Очікувані результати реалізації Програми

У результаті реалізації програми передбачається:

- зниження рівня соціального сирітства у громаді;
- скорочення кількості випадків вилучення дітей із сімей;
- підвищення доступності соціальних послуг;
- посилення міжвідомчої взаємодії;
- покращення якості соціального супроводу сімей;
- підвищення рівня обізнаності населення щодо прав дитини та відповідального батьківства;
- зміцнення сімейного середовища та соціальної згуртованості громади.

8. Показники ефективності Програми

- кількість сімей, охоплених соціальним супроводом;
- кількість виявлених кризових сімей;
- зменшення випадків соціального сирітства;
- рівень задоволеності отримувачів соціальних послуг;
- кількість міжвідомчих заходів та партнерських проєктів;
- кількість проведених профілактичних заходів;
- рівень охоплення населення інформаційно-просвітницькою роботою.

9. Контроль за виконанням Програми

Контроль за реалізацією програми здійснюється виконавчим комітетом місцевої ради, центром соціальних служб та постійною комісією з питань соціального захисту населення. Щорічно готується звіт про виконання програми та оцінювання її результативності відповідно до визначених показників ефективності.